

Kooskõlastustabel Vabariigi Valituse korralduse eelnõule „Haridusvaldkonna arengukava 2021–2035 koostamise ettepaneku heakskiitmine“ eelnõule

	Kooskõlastaja/ ettepaneku esitaja	Märkus/ettepanek	HTMi seisukoht
1.	Ametiühingute Keskliit	Ametiühingute Keskliit toetab haridusvaldkonna arendamist arengukavas püstitatud kolme fookusteema kaudu. Töötajate huvide esindajana on meie põhihuvi suunatud haridusvaldkonna töömaailma puudutavale osale: tagada kõigi töötajate õigus kõrge kvaliteediga koolitusele, sealhulgas tagada võimalus tasulisele õppepuhkusele. Koolitus peab garanteerima kõigile lõpetajatele tööturul vajalikud sertifitseeritud oskused ja pädevused, sh osaoskuste kaudu. Seetõttu peame vajalikuks elukestvat õpet toetava keskkonna ja hoiakute kujundamist, kutsehariduse kaasajastamist ning töötajate täiend- ja ümberõppe rahastamise riikliku süsteemi loomist.	Arvestatud. Arengukava koostamise protsessis on fookuses olnud täiskasvanute pideva enesearendamise tingimuste ja võimaluste parandamine, sh kombineeritud rahastamismudeli välja töötamine ja rakendamine, mis hõlmab eri osapoolte vastutust. Samuti täienduskoolituse kvaliteedi juhtimise raamistiku arendamine.
2.	Ametiühingute Keskliit	Taotleme ennekõike õppeasutuste veelgi suuremat avatust täiskasvanud õppijale, vabahariduse toetamist ja õpisaavutuste, sh mitteformaalse õppe tulemuste valideerimist ja tunnustamist.	Arvestatud. Arengukava koostamisel on olulisel kohal nii mitte- kui informaalne õppe arvestamine formaalõppe osana.
3.	Ametiühingute Keskliit	Pöörata tähelepanu kõigi töötajate edasiarendamisele, mitte vaid madalama oskustasemega täiskasvanutele.	Arvestatud. Arengukava koostamisel pööratakse tähelepanu kõikide töötajate oskuste edasiarendamisele. Olulisel kohal on täienduskoolitusvõimaluste ja paindlike õpivõimaluste pakkumisega soodustada kogu täiskasvanud elanikkonna tööturupotentsiaali tõhusamat rakendamist.
4.	Ametiühingute Keskliit	Iga haridustaseme, sh üldhariduskooli lõpetanu peaks omandama sertifikaadi mingite tööturul vaja minevate oskuste omandamise kohta.	Osaliselt arvestatud. Arengukava koostamisel on olulisel kohal tegevused, mis tagaksid, et kõigil

			keskharidusega inimestel oleks senisest enam praktilisi kutseoskusi ja kokkupuudet töömaailmaga juba õpingute käigus. Samuti soovitakse laiendada töökohapõhist õpet ja praktikat.
5.	Ametiühingute Keskliit	Pöörata tähelepanu süsteemi loomisele elu jooksul omandatud oskuste, sh osaosakuste hindamiseks ja tunnustamiseks	Arvestatud. Arvestatakse arengukava koostamisel, kus ühe tegevusena käsitletakse ka kutseüsteemi reformi, mis hõlmaks mh oskuste maatriksi ja klassifikaatori väljatöötamist, oskuste hindamiskriteeriumeid ning – vahendeid eri sihtrühmadele ning erinevate üld- ja eriala oskuste ja osakvalifikatsioonide tunnustamist
6.	Ametiühingute Keskliit	Pöörata tähelepanu haridus- ja koolitusasutuste asutuste töötajate oskuste edasiarendamisele ja koolituse kõrgele kvaliteedile	Arvestatud. Arvestatakse arengukava koostamisel, kus kõikide haridustöötajate oskuste pidev arendamine on fookuses, sh kõikidel haridustasemetel ja -liikidel koolituste kvaliteet.
7.	Ametiühingute Keskliit	Pöörata tähelepanu kõigile töötajatele õppimiseks võrdsete võimaluste loomisele	Arvestatud. Arengukava koostamisel pööratakse tähelepanu kõikide töötajate oskuste edasiarendamisele. Olulisel kohal on täienduskoolitusvõimaluste ja paindlike õpivõimaluste pakkumisega soodustada kogu täiskasvanud elanikkonna tööturupotentsiaali tõhusamat rakendamist.
8.	Ametiühingute Keskliit	Riigi tasandi poliitika juhtimiseks peab elukestva õppe, sh kutsehariduse valdkonnas toimuma koordineeritud riigi vastavate	Arvestatud. Koostöö ja vastutus on arengukavas läbiv teema.

		asutuste (HTM, SOM, MKM ning nende allasutuste) ja töömaailma osapoolte, ehk tööandjate ja ametiühingute kesk- ja erialaliitude vahel.	
9.	EASi Välisinvesteeringute keskuse	Toetame üldhariduse ja kutsehariduse senisest suuremat integreerimist, et lõpetajatel oleks senisest parem valmisolek tööturule sisenemiseks. Lisaks oluline ka jätkuvalt kutsehariduse maine parandamine ning selle populariseerimine. St, et toetame strateegiaprotsessis ekspertide poolt pakutud ja töörühmades toetust leidnud seisukohta keskkhariduse mooduliteks jagamisest ja gümnasistidele võimaluse pakkumisest ka kutsealaseid teadmisi omandada	Arvestatud. Arengukava koostamise käigus on fookuses olnud järgmised teemad: õppija sujuv ja paindlik liikumine haridustasemete ja -liikide vahel ning tööturule. Lõimitus haridustasemete vahel. Kõigil keskkharidusega inimestel peab tulevikus olema senisest enam praktilisi kutseoskusi ja kokkupuudet töömaailmaga juba õpingute käigus. Luua õppijale tingimused ja võimalused väiksematest osadest (nn õpiampsud) koosneva ning tema vajadustele ja võimetele vastava hariduse omandamiseks
10.	EASi Välisinvesteeringute keskuse	Toetame regionaalsete kompetentsikeskuste loomist ja kutsekeskkoolivõrgu loomist – eesmärgiks, et regioonides kasutatakse senisest paremini ära loodus- ja majandusressursse ning Eesti ei ole enam toorme eksportija ning liiguks väärtusahelates kõrgemale. Majandusstruktuur peab jõudma haridussüsteemile järele ning toimimise sümbioosis	Arvestatud. Arengukava koostamise protsessis on käsitletud regionaalsete hariduskeskuste kontseptsiooni ning kutsevaldkondade tippkeskuste teemat.
11.	EASi Välisinvesteeringute keskuse	Ülikoolid peavad panustama suuremal määral rakendusuuringutesse, et teadustegevus panustaks senisest rohkem otseselt majandusarengusse.	Arvestatud. Arengukava koostamise protsessis on fookuses olnud järgmised teemad: kasvatada innovatsioonivõimekust ning tõhustada koostööd õppeasutuste ja tööturu vahel innovaatiliste arendustegevuste suunal; toetada läbi hariduse ning teadus- ja

			arendustegevuse ettevõtete osalust globaalsetes väärtusahelates, sh tipptehnoloogiate loomine ja kasutuselevõtt.
12.	EASi Välisinvesteeringute keskuse	STEM – Science, Technology, Engineering, Mathematics (teadus, tehnoloogia, inseneeria, matemaatika) erialade lõpetajate arvu suurendamine ning nende erialade populariseerimine noorte seas.	Arvestatud. Arengukava koostamise protsessis on olulisel kohal olnud populariseerida STEAM ainete õppimist nii formaalõppes kui mitteformaalõppes.
13.	EASi Välisinvesteeringute keskuse	Vajalik on parandada Eesti haridussüsteemi sisenemise sujuvust siin elavate välismaalaste jaoks. Eestis elavate välismaalaste puhul on oluline toetada lapsevanemaid ja kohalikke omavalitsusi, et siin elavate välismaalaste lapsed pääseksid võimalikult sujuvalt Eesti haridussüsteemi, saades kodulähedase lasteaia- ja koolikoha. Seeläbi aitame kogu perel Eestis kiiremini kohaneda. Eeldab senisest tihedamat koostööd KOVi ja riigiasutuste vahel. Oluline on tugisõidukite võrgustiku laiendamine muukeelsetele peredele.	Teadmiseks võetud.
14.	EASi Välisinvesteeringute keskuse	(Täiend)õppevõimaluste info kättesaadavuse parendamine ja laiem tutvustamine tööandjatele. Riiklike tugiteenuste (ennekõike (täiend)õppevõimaluste) tutvustamine tööandjatele aitab tagada info liikumist töötajateni ja nende peredeni. Me ei saa täna loota ainult kodulehekülgede ega sotsiaalmeedia peale, sest teenuste tarbijad ei ole homogeenne sihtrühm. Infoahel: riigiasutused, KOVi, ettevõtted, töötajad ja nende pered. (Täiend)õppevõimalused on üheks hoovaks, kuidas leevendada tööjõudefitsiiti.	Arvestatud. Arengukava koostamisel on olnud läbiva teemana eri osapoolte roll ja vastutus. Strateegiaprotsessis on tõstatunud kohaliku omavalitsuse roll õppimisega seotud info jagamisel ja kättesaadavusel. Arengukava fookuses on suurendada KOVi rolli, et paraneks info kättesaadavus ning tugi täiskasvanute osalemiseks elukestvas õppes.
15.	Eesti Kutseõppe Edendamise Ühing	Teeme ettepaneku lisada üks oluline eesmärk: igal Eesti kodanikul on 25. eluaastaks kutse.	Osaliselt arvestatud. Eraldi strateegilise eesmärgina ei pea otstarbekaks seda sõnastada, küll aga on arengukava koostamisel olulisel

			kohal põhimõtte, et kõigil keskharidusega inimestel peab tulevikus olema senisest enam praktilisi kutseoskusi ja kokkupuudet töömaailmaga juba õpingute käigus ning laienema peavad töökohapõhine õpe ja praktika.
16.	Eesti Kutseõppe Edendamise Ühing	Rõhutame, et hariduse arengukava koostamisel peame arvestama lisaks üleriigilistele ja riiklikele arusaamistele ka kohaliku kogukonna arusaamisega oma arengutest . Rahvusliku hariduse arengukava koostamise käigus peab läbi rääkima ja ära määrama ka kohaliku kogukonna ülesanded. Ainult kokkulepitud ja planeeritud koostöös saavutame püstitatud eesmärgid.	Arvestatud. Tegemist on läbiva põhimõttega arengukava koostamisel.
17.	Eesti Kutseõppe Edendamise Ühing	Teine oluline arvamus on seotud regionaalse arenguga. Mitmed maakonnad on juba kehtestanud või kohe kehtestamas maakonna arengukava aastani 2035. Nendes arengukavades on ära otsustatud näiteks koolivõrgu arengud. Seega peab hariduse riikliku arengukava koostamise protsessis olema oma roll ka maakondadel . Olgu nende esindajateks siis KOV liidud. Tuleb läbi rääkida, et eesmärgid on kokku lepitud ja kõigile arusaadavad ning võetud täitmiseks.	Arvestatud. Tegemist on läbiva põhimõttega arengukava koostamisel.
18.	Eesti Kutseõppe Edendamise Ühing	Kolmas teema on õpetajate järelkasvu tagamine, tööleasumise järel õpetajaks jäämine. Me ei oska arvata, kas viga on ülikoolides õpetajate ettevalmistuses, kus pearõhk on ainealasel oskusel, või puudulikul õppeprotsessi juhtimise oskuses, aga olukord on vaja tõsiselt lahti arutada ja õpetaja ettevalmistus uuele kvaliteedile viia – õpetaja koolitamine peab olema kvaliteetne ja paindlik , et reageerida võimalikult kiiresti ühiskonnas toimuvatele muutustele.	Arvestatud. Nii arengukava väljatöötamise ettepanekus kui ka arengukava koostamisel on olulisel kohal haridustöötajate professionaalne areng ja uuendused õpetamises, et vastata ühiskonnas toimuvatele muutustele.
19.	Eesti Kutseõppe Edendamise Ühing	Suureks väljakutseks on õpetajate konkurentsivõimeline palk, eriti kutseõpetajate palk. Oleme EKEÜ poolt korduvalt teinud ettepanekuid, et kutseõppeasutuse kutseõpetaja palk on 1,3	Teadmiseks võetud. Nii arengukava väljatöötamise ettepanekus kui ka arengukava

		<p>üldhariduskooli õpetaja palka. Viimasel kuuel aastal (2013–2018) on üldhariduskoolide õpetajate palk kasvanud ligi 60%. Kutseõppeasutuste õpetajate palk on olnud riigi keskmise lähedal ja veidi madalam üldhariduskoolide õpetajate palgast (2014–2016). 2017. a jõudis see riigi keskmisele palgale järele (2017. a – 1285 eurot; 2018. a – 1439 eurot), kuid üldhariduskoolide õpetajate keskmisele palgale jääb see endiselt veidi alla. Ometi töötavad kutseõpetajad õppijatega 5 nädalat üldhariduskooli õpetajatest rohkem (üldhariduskoolides 175 õppepäeva ehk 35 õppenädalat, kutsehariduses 200 õppepäeva ehk 40 õppenädalat töötamine). Juba see on argument kutseõpetaja suurema palga jaoks. Uues strateegias tuleb kutseõpetajate palgaolukord kindlasti ära lahendada.</p>	koostamisel on õpetajate palk oluline prioriteet.
20.	Eesti Kutseõppe Edendamise Ühing	<p>Viies oluline teema on õppija arengu toetamine, tugispetsialistide roll ja parem koostöö õpetajaga. Oleme ühingus jätkuvalt seisukohal, et kaasav haridus on hea mõte, kuid hoolega tuleb kaaluda, kas see on hea mõte igas Eestimaa koolis. Meil ei jätku vajalikke spetsialiste, neid pole lähiajal kusagilt ka tulemas. Oleme ühingus seisukohal, et igas maakonnas ja suuremas linnas on üks suur põhikool, kus rakendatakse kaasavat haridust. Siis jätkub ka spetsialiste. Samas peame vajalikuks erikoolide võrgustiku kasutamist probleemsete noorte õpetamiseks ja kasvatamiseks</p>	Teadmiseks võetud.
21.	Eesti Kutseõppe Edendamise Ühing	<p>Lastevanemate teadlikkus laste kasvatamisest on hariduse arengukavas puuduv teema. Esmaseks lapse kasvatajaks ja suunajaks on tema vanemad. Paraku vajavad osa vanematest ise kasvatamist, abistamist, juhendamist, et nad laste kasvatamisega toime tuleks.</p>	<p>Arvestatud. Eelnõud teksti on täiendatud järgmiselt: „Leida uusi võimalusi, et pakkuda lapsevanematele spetsialistide tuge ja enesearendamise võimalusi, kuidas olla toetav ja teadlik lapsevanem“.</p> <p>Lapsevanem on üks haridussüsteemi osapooltest ning lapsevanema roll ja tema teadlikkuse kasvatamine on olulisel kohal arengukavas ning</p>

			arengukava koostamisel leiab teema täiendavat käsitlemist
22.	Eesti Kutseõppe Edendamise Ühing	Hariduse paremaks sidustamiseks on vaja suurendada noorte töötamise ja tööalase praktilise õppe võimalusi (praktikakohad, töökohapõhine õpe jne). Mis tähendab ka väikeettevõtete suuremat kaasamist hariduselu korraldamisel.	Arvestatud. Nii nagu ka arengukava väljatöötamise ettepanekus on kirjas tuleb laiendada töökohapõhist õpet ja praktikat ning parandada nende kvaliteeti.
23.	SA Innove	Tuleb otsustada ja selgelt kommunikeerida, kas tegemist on valikute või kõigi valdkondade iga alategevuse strateegiaga	Teadmiseks võetud.
24.	SA Innove	Nii sihid kui tegevussuunad on pigem konservatiivselt ambitsioonikad kui uuenduslikud muutused, mida soovitakse aastaks 2035 saavutada. Enamjaolt on tegemist olemasolevate tegevuste jätkamisega.	Teadmiseks võetud.
25.	SA Innove	Elukestva õpp strateegia lõpeb aastal 2020 ning uus strateegia alustab 2021. Enamus struktuurifondidest rahastatavaid programme lõppevad aastal 2023. Nende tulemused tuleb uues strateegia suuta kajastada kui baastaset (eriti valdkondades, mis puudutavad digipööret, töökohapõhist õpet ja õpetajakoolitust).	Teadmiseks võetud.
26.	SA Innove	Tugev seos tuleks meie hinnangul luua ÜRO säästva arengu eesmärkidega ja vastavate näitajate indikaatoreid mõõta	Teadmiseks võetud. ÜRO säästva arengu põhimõtetega arvestatakse.
27.	SA Innove	Enne põhimõtteliste muudatuse tegemist tuleks teha ka keskkonnamõju hindamine, sest üks keskkonnamõju on ka heaolu. Heaolusse panustab haridus vaieldamatult.	Teadmiseks võetud.
28.	SA Innove	Kindlasti tuleb strateegias leida koht haridusturunduse temale, sest ilma strateegilise prioriteedita on keeruline Haridus- ja Teadusministeeriumil olla teema üleriigiline eestvedaja	Arvestatud. Teksti on täiendatud järgmiselt (teise strateegilise eesmärgi all): Paranenud on haridusturunduse võimekus, et suurendada Eesti kui haridusriigi atraktiivsust ja haridustehnoloogia edendaja tuntust.
29.	Eesti Infotehnoloogia ja Telekommunikatsiooni Liit	Kuigi arengukavas väljendatud põhimõtete väljatöötamisega on kindlasti astutud samm õiges suunas, on meil arengukava kohta siiski järgmised märkused ja ettepanekud. Esitatud arengukava eelnõu on	Arvestatud. Nii arengukava väljatöötamise ettepanekus kui ka arengukava koostamise protsessis on

		suuresti formaalhariduse keskne. Leiame, et täiskasvanuharidusele (sh täiend- ja ümberõppele) on pööratud liialt vähe tähelepanu, arvestades eriti hariduse arengutrende, kus väljapool formaalharidust toimuva õppimise osakaal järjest suureneb.	läbivalt lähtunud kõikidest haridustasemest ja -liikidest. Arengukava koostamisel on olulisel kohal kindlasti ka täiskasvanuharidus nt kvaliteedisüsteem, õpivõimaluste laiendamine.
30.	Eesti Infotehnoloogia ja Telekommunikatsiooni Liit	Eelnõus keskendutakse peamiselt õppija personaalsetele õpivajadustele ja isiklikule motivatsioonile, jättes tahaplaanile Eesti ühiskonna edu ja arengu jaoks olulise tähtsusega kompetentside fookuseeritud arendusvajadused. Oluline on välja arendada motivatsioonimehhanismid, kuidas tagada kompetentsed inimesed Eesti arengule kriitilistes valdkondades.	Selgitus. Eelnõus on inimeste õpivalikute juures välja toodud, et majanduse kasvuvaldkonnad ning rahvuse, keele ja kultuuri säilimiseks olulised ja avalike teenuste pakkumisega seotud valdkonnad on eelisarendatud. Seega on teema kajastatud. Täiendavalt leiab arengukava koostamisel tähelepanu karjääripöörde võimaluste toetamine läbi koolitusvajaduse määratlemise ja arendusmeetmete väljatöötamise kasvuvaldkondades.
31.	Eesti Infotehnoloogia ja Telekommunikatsiooni Liit	Eestile kriitiliste kompetentside tagamiseks on oluline luua koordineerimismehhanism Haridus- ja Teadusministeeriumi, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi, Sotsiaalministeeriumi, Töötukassa, tööandjate (erialaliitude) ja ametühingute vahel. Tagada tuleb OSKA analüüsi rakendamine ja juurutamine ka täiskasvanuhariduses.	Arvestatud. Täna on olemas toimiv täiskasvanuhariduse nõukogu, mille ülesandeid vaadatakse üle ning mis hakkaks täitma ka ettepanekus nimetatud ülesandeid.
32.	Eesti Infotehnoloogia ja Telekommunikatsiooni Liit	Vajalik on käivitada täiskasvanuhariduse süsteemne analüüs ja uuringud ka väljaspool taseme- ja huviharidust.	Arvestatud. Poliitikakujundamiseks ja arengute kujundamiseks on süsteemsed analüüsid ja uuringud oluliseks aluseks, mida kavandatakse ka edaspidi, sh nt ka OSKA uuringute jätkamine, mh nõ katmata ameti- ja erialade analüüs.

33.	Eesti Infotehnoloogia ja Telekommunikatsiooni Liit	Vajalik on tagada hariduse innovatsiooni koordineerimine ning seda toetav ökosüsteem.	Teadmiseks võetud.
34.	Eesti Infotehnoloogia ja Telekommunikatsiooni Liit	Digipädevuste areng on vaja tagada interdistsiplinaarselt kõigil haridustasemetel ning igas haridusliigis, kindlustamaks tuleviku nutikas tööjõud	Arvestatud. Digipädevusi käsitletakse arengukavas läbiva teemana üldoskuste alla, sh nii õpetajate ettevalmistamisel kui eri haridustasemetel ja -liikides.
35.	Eesti Kaubandus-Tööstuskoda	Lisada, et senisest enam rõhutada ka tööalase õppimise ja Eesti ühiskonnale olulistes kompetentsi-valdkondades õppimise tähtsust.	Selgitus. Eelnõus on inimeste õpivalikute juures välja toodud, et majanduse kasvuvaldkonnad ning rahvuse, keele ja kultuuri säilimiseks olulised ja avalike teenuste pakkumisega seotud valdkonnad on eelisarendatud. Samuti laiendatakse töökohapõhise õppe ja praktika võimalusi.
36.	Eesti Kaubandus-Tööstuskoda	Kolmas strateegiline eesmärk: Lisada fookus, et on oluline, et inimesed omandaksid oskused, mis on olulised Eesti ühiskonna ja majanduse eduks ja arenguks	Vt eelmine punkt
37.	Eesti Kaubandus-Tööstuskoda	Luu võimalused, et õppimine oleks õppijakeskne ja koostöine, suunatud õppija võimestamisele ja toetamisele, tema eneseteostusele ja toimetulekule eri rollides–aineteadmistele lisaks omandavad õppijad üldoskused ja nn tulevikuoskused. EKTK ettepanek: Lisada eelnimetatud punkti "Luu võimalused, et õppimine oleks õppijakeskne, ettevõtlikust arendav ja koostöine..."	Mittearvestatud. Sellises sõnastuses ei arvestata, sest ettevõtlikkus on üks üldoskustest (lisaks veel nt digipädevus; sotsiaalne- ja õpipädevus jne). Oluline on arendada kõiki üldoskuseid.
38.	Eesti Kaubandus-Tööstuskoda	Tuleb leida viise, kuidas tõhustada oskuste kasutust tööturul ja saavutada suuremat tootlikkust."	Arvestatud. Eelnõu teksti on täiendatud järgmiselt: „Tuleb leida viise, kuidas tõhustada vajalike oskuste omandamist ja kasutust

		EKTK ettepanek: Täiendada tabelis punkti järgmiselt: "Tuleb leida viise, kuidas tõhustada vajalike oskuste omandamist ja kasutust tööturul ja saavutada suuremat tootlikkust.	tööturul ning saavutada suuremat tootlikkust."
39.	Eesti Kaubandus-Tööstuskoda	2.2. Eesmärgid ja arenguvajadused aastaks 2035 (lk 7) "Igas haridusasutuses tuleb väärtustada avatust ja koostööd nii õpetajate kui haridusasutuste vahel." EKTK ettepanek: Lisaks õpetajate ja haridusasutuste omavahelisele koostööle on oluline rõhutada ka kooliväliste partneritega koostöö olulisust.	Arvestatud. Eelnõu teksti on täiendatud vastavalt: " . Igas haridusasutuses tuleb väärtustada avatust ja koostööd nii õpetajate ja haridusasutuste vahel kui ka õppeasutuste väliste partneritega"
40.	Eesti Kaubandus-Tööstuskoda	"Strateegilised eesmärgid on sõnastatud järgmiselt: 1. Õpivõimalused on valikurohked ja kättesaadavad ning võimaldavad sujuvat liikumist haridustasemete ja -liikide vahel." EKTK ettepanek: Seejuures, et õpivõimalused on valikurohked, on ülimalt oluline tagada võimalused, et õppija oskab teha teadlikke karjäärivalikuid ning omab ajakohast infot erinevate õpivõimaluste, nende sisu ja seotust tööturu väljavaadetega.	Arvestatud. Arvestatakse arengukava koostamisel, kus fookuses on karjääriteenuste süsteemi arendamine ning ettevõtlus- ja karjääriõppe tõhustamine koolis, et õppijad oskaksid teha teadlikke karjäärivalikuid.
41.	Eesti Kaubandus-Tööstuskoda	"2. Haridussüsteem: õpe on õppijakeskne, õpivõimalused on valikurohked ning liikumine haridustasemete ja -liikide vahel on sujuv. Paraneb haridusasutuste koostöö." EKTK ettepanek: Lisaks haridusasutuste omavahelisele koostööle on oluline rõhutada ka kooliväliste partneritega koostöö olulisust.	Arvestatud. Eelnõu teksti on täiendatud.
42.	Eesti Kaubandus-Tööstuskoda	"6. Haridustaseme tõus: suurem osa õpingute alustajatest jõuab edukalt lõpetamiseni, erialase haridusega inimeste osakaal suureneb." EKTK ettepanek: Oluline rõhutada, et kasvab tööturu vajadustele vastava erialase haridusega inimeste osakaal.	Arvestatud. Eelnõu teksti on täiendatud järgmiselt: "... kasvab tööturu vajadustele vastava erialase haridusega inimeste osakaal"
43.	Eesti Kaubandus-Tööstuskoda	Väljavõtte haridusstrateegiast: <u>Mis peaks aastaks 2035 muutuma?</u> (lk 9)	Mittearvestatud. Ettevõtlikkus on üks üldoskustest.

		<p>”4. Õppeasutuste organisatsioonikultuur on koostöine, toetab üldpädevuste arengut ja kõigi osaliste heaolu.”</p> <p>EKTK ettepanek: Oluline on rõhutada, et õppeasutuste organisatsioonikultuur oleks muuhulgas ka ettevõtlikkust arendav ja toetav. Kui soovime toetada ja arendada õpilaste ettevõtlikkust, siis see algab kõik õppeasutuste organisatsioonikultuurist ning koolijuhtide, õpetajate ja õppejõudude eeskujust.</p>	
44.	Eesti Kaubandus-Tööstuskoda	<p>Väljavõte haridusstrateegiast: <u>Muutust toetavad järgmised tegevussuunad</u> (lk 9)</p> <p>”8. Haridusasutuste juhtide töösoorituse seire kehtestamine”</p> <p>EKTK ettepanek: Seejuures peab olema tagatud ka pidev koolijuhtide täiendkoolitus, mis toetaks koolijuhte kogu eelnimetatu rakendamisel.</p>	<p>Arvestatud. Teksti on täiendatud. Arengukava koostamise protsessis on arutus olnud, et juhtidele tuleb pakkuda kvaliteetseid ja mõjusaid täiendusõppe võimalusi alg-, kesk- ja meistriklassi tasemel, et juhtide professionaalne areng oleks toetatud kogu karjääri vältel ning koolijuhtide pädevused püsiks ajakohastena.</p>
45.	Eesti Kaubandus-Tööstuskoda	<p>Kolmanda strateegilise suuna kitsaskohana lisada: ”Karjääri- ja ettevõtlusõpe ning kokkupuude töömaailma ja mitmekesiste erialadega on üldhariduskoolides ebahühtlasel tasemel.” ning sihina lisada järgmine punkt ”Karjääri- ja ettevõtlusõpe on kõrgel tasemel ja kättesaadav igal haridustasemel.” Tegevussuunana lisada ”Ettevõtlusõppe programmi jätkuv arendamine.”</p>	<p>Osaliselt arvestatud. Eelnõu teksti on täiendatud kitsaskohaga: „Karjääri- ja ettevõtlusõpe ning kokkupuude töömaailma ja mitmekesiste erialadega on üldhariduskoolides ebahühtlasel tasemel.“ Õppekavades on ka juba täna karjääri- ja ettevõtlusõpe sees ning nende tõhustamine on kindlasti ka fookuses.</p>

46.	Eesti Kaubandus-Tööstuskoda	<p>Täiskasvanuhariduse kontseptsioon ja poliitika on järjest enam maha jäämas Eesti ühiskonna ja majanduse arenguvajadustest. Seetõttu esitame järgnevad ettepanekud:</p> <p>2.1.1. Vaja on muuta ja tõsta täiskasvanuhariduse osa riiklikes arengukavades (Haridusstrateegia, Teaduse, innovatsiooni ja ettevõtluse strateegia, Eesti 2035 katusstrateegia);</p> <p>2.1.2. Vaja on tagada koordineerimine HTMi, MKMi, SoM'i, Töötukassa, tööandjate (erialaliitude) ja ametühingute vahel. Vaja on luua täiskasvanuhariduse rakkerühm = s.o. OSKA täiskasvanuhariduses juurutamise rakkerühm.</p> <p>2.1.3. Vaja on muuta riiklikke poliitikaid:</p> <ul style="list-style-type: none"> - käivitada täiskasvanuhariduse süsteemne analüüs ja uuringud ka väljaspool taseme- ja huviharidust -luua keskkond, mis soodustaks asutuste ja ettevõtete võimekust oma töötajaid järjepidevalt arendada; -luua keskkond, mis toetaks kvaliteetse täiendkoolitusturu arengut Eesti jaoks kriitilistes kompetentsivaldkondades (s.o. OSKA suuniste rakendamismehhanismid täiskasvanuõppes töötuskindlustuse vahendite kasutamine kõrgemate oskuste õppeks) -loobuda riigipoolsetest turumoonutustest täiskasvanuõppes (riigi poolt pakutavad täiskasvanukoolitused valdkondades, kus on turuvõimekus on olemas – näit. EASi koolitustegevus, suunatud riiklik täiendkoolitustellimus kutsekoolidele jt) 	<p>Teadmiseks võetud/Arvestatud.</p> <p>Arvestatakse arengukava koostamisel:</p> <p>2.1.1 täiskasvanuharidus on oluline osa strateegiatest</p> <p>2.1.2. Täna on olemas toimiv täiskasvanuhariduse nõukogu, mille ülesandeid vaadatakse üle ning mis hakkaks täitma ka ettepanekus nimetatud ülesandeid.</p> <p>2.1.3. Poliitikakujundamiseks ja arengute kujundamiseks on süsteemsed analüüsid ja uuringud oluliseks aluseks, mida kavandatakse ka edaspidi, sh nt ka OSKA uuringute jätkamine, mh nõ katmata ameti- ja erialade analüüs.</p>
47.	Eesti Kaubandus-Tööstuskoda	<p>Strateegias ei ole eraldi välja toodud ettevõtlusõppe jätkuvat arendamist. Käimasolevat Ettevõtlusõppe programmi viiakse ellu 2016 – 2020. aastal Haridus- ja Teadusministeeriumi eestvedamisel eesmärgiga edendada ettevõtlusõpet kõigil haridustasemetel- ja liikides ning süvendada ettevõtlikku mõtteviisi.</p>	<p>Teadmiseks võetud.</p>

		<p>Programm on juba lõppemas, kuid ollakse seisus, kus väljatöötatud ettevõtlusõppe moodulite rakendamine ja õpetajate koolitus on käima lükatud ning koolide üldine teadlikkus ja huvi ettevõtlusõppe osas on kasvanud. See kõik vajab endiselt jätkuvat toetamist ja arendamist. Ettevõtlusalased teadmised ja ettevõtlikkus tulevad kasuks, mistahes eluvaldkonnas, seda nii palgatöötaja kui ka ettevõtjana. Ühiskond kestab ja areneb tänu ettevõtlikele inimestele.</p>	
48.	Koolitus – ja Konsultatsioonifirmade Liit	Suurendada täiskasvanuhariduse osa riiklikes arengukavades	Arvestatud. Nii arengukava väljatöötamise ettepanekus kui ka arengukava koostamise protsessis on läbivalt lähtutud kõikidest haridustasemest ja -liikidest. Arengukava koostamisel on olulisel kohal kindlasti ka täiskasvanuharidus, nt kvaliteedisüsteem, õpivõimaluste laiendamine.
49.	Koolitus – ja Konsultatsioonifirmade Liit	Parem koostöö erinevate institutsioonide vahel (HTM, MKM, SoM, Töötukassa, EAS, erialaliidud jt).	Arvestatud. Arengukava koostamisel on olnud läbiva teemana eri osapoolte roll ja vastutus ning koostöö parandamine.
50.	Koolitus – ja Konsultatsioonifirmade Liit	Käivitada täiskasvanuhariduse süsteemne analüüs ja uuringud ka väljaspool taseme- ja huviharidust	Teadmiseks võetud/Arvestatud. Poliitikakujundamiseks ja arengute kujundamiseks on süsteemsed analüüsid ja uuringud oluliseks aluseks, mida kavandatakse ka edaspidi
51.	Koolitus – ja Konsultatsioonifirmade Liit	Lua keskkond, mis soodustaks asutuste ja ettevõtete võimekust oma töötajaid järjepidevalt arendada.	Teadmiseks võetud/Arvestatud. Arengukavas on läbivalt olulisel kohal eri osapoolte koostöö ja vastutuse teemad.

52.	Koolitus – ja Konsultatsioonifirmade Liit	Luu keskkond, mis toetaks kvaliteetse täiendkoolitusturu arengut Eesti jaoks kriitilistes kompetentsivaldkondades (s.o. OSKA suuniste rakendamismehhanismid täiskasvanuõppes töötuskindlustuse vahendite kasutamine kõrgemate oskuste õppeks)	Teadmiseks võetud.
53.	Koolitus – ja Konsultatsioonifirmade Liit	Luu täiskasvanuhariduse rakkerühm, s.o. OSKA täiskasvanuhariduses juurutamise rakkerühm	Arvestatud. Täna on olemas toimiv täiskasvanuhariduse nõukogu, mille ülesandeid vaadatakse üle ning mis hakkaks täitma ka ettepanekus nimetatud ülesandeid.
54.	Koolitus – ja Konsultatsioonifirmade Liit	Täiendusõppe süsteemi kujundamine ühe osana kogu elukaare õppes ehk põimõpe.	Arvestatud. Kuigi põimõpet on ettepaneku esitaja poolt defineeritud erinevalt kui haridussõnastikus (õpe, mille puhul kasutatakse kombineeritult auditoorset ja e-õpet), siis on haridusstrateegia protsessis olnud fookusena sees nii erinevate haridustasemete ja -liikide lõimitus kui ka erinevad õppemeetodid ja -viisid.
55.	Koolitus – ja Konsultatsioonifirmade Liit	Vaadata õppijakeskselt kogu õpiteed elukestva põimõppena, sh arvestades erinevate õppimise liikidega nagu õpe töökohal, e-õpe, kootsing, mentorlus jpt.	Arvestatud. Õppijakeskne lähenemine on kavandatava arengukava keskne põhimõte, samuti erinevad õppemeetodid ja -liigid, mis toetavad õppija arengut.
56.	Koolitus – ja Konsultatsioonifirmade Liit	Luu veelgi parem keskkond eri liike õppimiste koostoimeks (näiteks ainepunktide ülekandmine tasemeõppesse).	Arvestatud. Haridustasemete ja -liikide lõimitus ning sujuv liikumine haridustasemete ja -liikide vahel on arengukavas olulisel kohal. Samuti mitteformaalse

			ja informaalsete õppe arvestamine formaalõppe osana.
57.	Koolitus – ja Konsultatsioonifirmade Liit	<p>Täna toimib täienduskoolitus vabaturu tingimustes, mida suunatakse TÄKS ja EHISE-ga, täienduskoolitajate kutsetega ja EKKA poolt arendatava lävendipõhise kvaliteediga. Struktuurfondidel ja muudel riigi rahastamise vahendite osakaal täienduskoolituse turul on suur. EAS ja Töötukassa täna koolitab ja konsulteerib päris suures mahus. KFL tellis 2016 aastal advokaadibüroo Triniti käest analüüsi riigiabi tunnuste kohta ja meil on tekkinud kahtlus, et nii Töötukassa kui ka EAS puhul võivad need tunnused olemas olla, sh arvestades erandit (Määrus 1407/2013). KFL teeb järgmised ettepanekud.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uurida riigiabi tunnuste olemasolu täienduskoolituse turul. • Luua selged ja läbipaistvad tingimused ja rahastusmudel täiskasvanute täienduskoolituse turu jaoks, analüüsides ka teiste maade kogemusi. • Loobuda riigipoolsetest turumoonutustest täiskasvanuõppes (riigi poolt pakutavad täiskasvanukoolitused valdkondades, kus turuvõimekus on olemas) 	Teadmiseks võetud.
58.	Eesti Haridusfoorum	Eesti Haridusfoorum arvates on väga oluline, et antud eelnõu koostamisel on aluseks võetud varasemad uuringud ja analüüsid ning muud vajalikud strateegilised dokumendid. Eriti hea meel on, et tuginetud on ka ekspertide ja HTMi koostöös koostatud Eesti haridusstrateegiat ettevalmistavatele visioonidokumentidele.	Teadmiseks võetud.
59.	Eesti Haridusfoorum	<p>Strateegiline eesmärk 1 (täiendus kaldkirjas)</p> <p>Mis peaks aastaks 2035 muutuma?</p> <p>1. Võrdsed võimalused: haridus on kättesaadav, õppimine on toetatud ja õpivõimalused vastavad õppijate võimetele ja vajadustele <i>kõigil haridustasemetel ja -liikides, ka täiskasvanu- ja huvihariduses</i></p>	<p>Mittearvestatud.</p> <p>Esimene strateegiline eesmärk sisaldab juba mõtet, et vaadatakse kõiki haridustasemeid ja -liike ning lisaks täiskasvanu- ja huviharidus sisalduvad juba haridustasemete ja -liikide all.</p>

60.	Eesti Haridusfoorum	<p>2. Haridussüsteem: õpe on õppijakeskne, õpivõimalused on valikurohked ning liikumine haridustasemete ja -liikide vahel on sujuv. Paraneb haridusasutuste koostöö.</p> <p><i>Kommentaar. Strateegia visioonidokumentide keskseks ideeks on individuaalsete õpiteede võimaldamine õmblusteta õpikeskkonnas. Praeguses “Hariduse arengukava 2021-2035” versioonis on õmblusteta õpikeskkonna mõiste kitsenenud sujuvaks liikumiseks haridusastmete ja -liikide vahel. Visioonidokumentide kohaselt võib õpe toimuda mitte ainult koolides, vaid ka ükskõik millistes loomulikes keskkondades. Haridusstrateegia 2035 peaks kavandama tegevused, kuidas jõuda individuaalseid õpiteid ja õmblusteta õpikeskkonda võimaldava haridussüsteemini. Tänapäevaks on väga hea valmisolek õpikeskkondade ja -meetodite mitmekesistamiseks muuseumidel. Muuseumipedagoogika tänased edusammud on kindlasti seda väärt, et kavandada muuseumide ja koolide koostöö õpilastele individuaalsete õpiteede võimaldamisel.</i></p> <p><i>Ka projektitöö pakub tänasele koolile laialdasi võimalusi õppimiseks mitteformaalsetes õppekeskkondades väljaspool kooli. (vt näit. “Huvitava Kooli” kogemusi). “ Haridusstrateegia 2035 ei peaks selliseid juba toimivaid õpivõimaluste mitmekesistumisi tähelepanuta jätma.</i></p>	<p>Selgitus. Kuigi sihtides on kasutatud sujuvat liikumist haridustasemete ja -liikide, siis on eelnõus nii sissejuhatavas osas kui ka tegevussuundade all nimetatud ka lõimitust haridustasemete ja -liikide vahel. Nt. Õppija arengut toetab õppetase ja -liikide lõimimine (mitteformaal- ja informaalõppe parem sidustamine formaalõppega), haridusasutuste koostöö, haridussüsteemi paindlikkus ning hariduse kvaliteet. Formaalhariduse ja mitteformaalse õppe suurem lõimitus, sh noorsootöös omandatud teadmiste ja oskuste süstemne arvestamine formaalhariduses.</p>
61.	Eesti Haridusfoorum	<p>3. Formaalhariduse ja mitteformaalse õppe suurem lõimitus, sh noorsootöös omandatud teadmiste ja oskuste süstemne arvestamine formaalhariduses. See on üks neid kohti, kus muuseumidega koostöö tuleks ära märkida. (täiendus kaldkirjas). Näiteks võiks see tegevus olla sõnastatud nii: Formaalhariduse ja mitteformaalse õppe suurem lõimitus, sh <i>muuseumiõppes</i> ja noorsootöös omandatud teadmiste ja oskuste süstemne arvestamine formaalhariduses.</p>	<p>Arvestatud. Teksti vastavalt täiendatud.</p>
62.	Eesti Haridusfoorum	<p>7. Hariduse kvaliteet: lisaks toimivale kutse- ja kõrghariduse kvaliteedi hindamisele luuakse ja rakendatakse kvaliteediraamistik alus- ja üldhariduses ning täiskasvanuhariduses. – <i>Selle mõtte eest</i></p>	<p>Teadmiseks võetud.</p>

		<i>väärivad "Hariduskava 2021-2035" koostajad kindlasti tunnustust. Sisehindamine ja õppeasutuse eneseanalüüs on seda väärt, et kasutada neid õppe kvaliteedi sihipärasel hindamisel.</i>	
63.	Eesti Haridusfoorum	<p>Strateegiline eesmärk 2</p> <p>-kitsaskoht 1. Haridustöötajate järelkasv pole piisav. Alustavate õpetajate ametist lahkumise määr on kõrge. + -kitsaskoht 4. Õppeasutuste juhtidel ja koolipidajatel on ebaühtlane valmisolek haridusuuendusteks. Täiendus kaldkirjas.</p> <p>Mis peaks aastaks 2035 muutuma?</p> <p>1. Haridustöötajate järelkasv on tagatud. Haridusvaldkonnas töötamine on väärtustatud ja mainekas. Tugeva identiteediga õpetajaskond seisab oma ameti maine ja kutseväärikuse eest. <i>Koolijuht loob koolis õppijat ja õpetajat võimestava õpikeskkonna.</i> Valdkont pakub häid võimalusi professionaalseks arenguks ja eneseteostuseks <i>nii õpetajatele kui koolijuhtidele.</i></p>	Arvestatud. Põhimõttena on sees ka arengukava koostamise ettepanekus, arvestatakse arengukava koostamisel.
64.	Eesti Haridusfoorum	<p>Täiendused esitatud kaldkirjas</p> <p>- kitsaskoht 2. <i>Õpe pole õppijakeskne, õppekava ei võimalda keskenduda õppijatele, sest ainekavad on ülepaaisutatud ja pädevustest lahutatud.</i></p> <p>Mis peaks aastaks 2035 muutuma? <i>Õppekavad on pädevuspõhised, mida võimaldab ainekavade seostamine sotsiaalteaduslike mõistetega ja nende rakendamise oskustega.</i></p>	Mittearvestatud. Praegusel kujul mitteamvestatud. Edasises protsessis on arutelu avatud kui huvigrupp täpsustab, millest on ainekavad ülepaaisutatud ja milles väljendub lahutus üldpädevustest.
65.	Eesti Haridusfoorum	<p>Strateegiline eesmärk 3 - kitsaskoht 1. Tööturu osaliste roll ja vastutus oskuste arendamise eest ei ole selge, <i>puudub elukestva õppe terviklik süsteem.</i></p> <p>Täiendus kaldkirjas.</p>	Teadmiseks võetud.

66.	Eesti Noorsootöö Keskus	Soovime rõhutada eelnõus esile toodud järgmiseid aspekte. Peame oluliseks mitteformaalõppe ja formaalõppe koostöö tähtsust, sealjuures nii tasemeharidust kui noorsootööd pakkuvate asutuste vahel. Märgime, et oskuste arendamise kõrval ei tohi jääda tähelepanuta ka hoiakute kujundamine, millel on kaalukas roll toimetulekus ja oma potentsiaali parimal võimalikul viisil rakendamisel, ühiskondliku heaolu loomisel. Soovime rõhutada, et õppekeskkondade arendamisel pööratakse tähelepanu ka sotsiaalsetele teguritele, mis aitavad edendada noorte heaolu ja koolirõõmu. Toome esile, et oluline on kaasata õppureid nende õppe planeerimisse ja õppeprotsesside kujundamisse. Peame oluliseks õpetaja suurema autonoomia toetamist, sh koostöö edendamist mitteformaalõpet pakkuvate osapooltega. Leiame, et haridusstrateegia üldeesmärk on sõnastatud noore arengut toetavalt.	Teadmiseks võetud.
67.	Eesti Lasteaednike Liit	Positiivsena märgime, et arengukava koostamise protsess on olnud paljusid erinevaid osapooli kaasav ja avatud. Soovijatel on olnud võimalus kaasa rääkida, panustada arengukava sisulisse väljatöötamisse, osaleda aruteludel. On antud piisavalt tagasisidet. Eesti Lasteaednike Liit toetab arengukava esitamist seaduse eelnõuna, kus kiidetakse heaks ettepanek koostada haridusvaldkonna arengukava 2021–2035 ja esitada see Vabariigi Valitsusele heakskiitmiseks 2020. aasta märtsis	Teadmiseks võetud.
68.	Eesti Logopeedide Ühing	Eesti Logopeedide Ühingul ei ole hetkel kommentaare Vabariigi Valitsuse korralduse eelnõu "Haridusvaldkonna arengukava 2021–2035 koostamise ettepaneku heakskiitmine" kohta, kuna tugispetsialiste, sealhulgas logopeede puudutavaid tahke avatakse korralduse eelnõus minimaalselt. Olemas olevat lähenemist toetame.	Teadmiseks võetud.
69.	Rahandusministeerium	Haridusstrateegia koostamise ettepanekus ei selgu, miks on esimese ja teise strateegilise eesmärgi juures põhjendamatult vähe räägitud kolmandast haridusastmest ning selle rollist elukestvasse õppesse. Esimene strateegiline eesmärk rõhutab, et õpivõimalused on valikurohked ja kättesaadavad ning võimaldavad sujuvalt liikumist	Selgitus. Esimese strateegilise eesmärgi juures on esimene tugevus: „Haridus on ühiskonnas väärtustatud nii riiklikult kui ka ühiskonnaliikmete hulgas“

		<p>haridustasemete- ja liikide vahel. Samas on vähe kirjeldatud tugevuste/kitsaskohtade juures ning võimaluste juures liikumist ühelt haridustasemelt teisele. Esimese strateegilise eesmärgi juures räägitakse terviklikult elukaarepõhisest haridussüsteemist ja selle toetamise mehhanismidest, kuid fookusest on välja jäetud kõrghariduse panustamine sellesse protsessi. Palume sellest lähtuvalt täiendada esimest ja teist strateegilist eesmärki, et tuleks selge seos välja elukestval õppel läbi kõikide haridustasemete.</p>	<p>mõõdik, mis väljendub kõrges kolmanda taseme haridusega inimeste määras. Samuti laieneb tugevus p 6 (digilahendused on muutunud hariduse kättesaadavamaks) kõrgharidusele.</p> <p>Kitsaskohtade juures on kolmanda taseme haridus kajastatud punktides 2, 4, 5, 6 ja 9.</p> <p>Mis peaks muutuma aastaks 2035? Kolmanda taseme haridus on punktides 1, 2, 3, 5, 6, 7 ja 8.</p> <p>Tegevussuundadest punktid 1, 2, 3, 5, 6 ja 8.</p> <p>Lisaks on eelnõu teksti täiendatud kõrghariduse vaates nt lk 2, 7, 11</p>
70.	Rahandusministeerium	<p>Juhime tähelepanu, et kolmanda strateegilise eesmärgi juures on välja toodud tugevusena just kutse- ja kõrghariduse kaasaegne taristu, mis on loonud head eeldused koostööks töömaailmaga. Samas on esimese strateegilise eesmärgi juures rõhutatud 2035 aasta muutmise vajaduseks just koolivõrgu parandamist nii taristu kättesaadavusel, kui ka selle kliimanetraalseks muutmisel ning ühiskasutusel. Kuna esimene strateegiline eesmärk rõhutab elukestvat õpet läbi erinevate haridustasemete, siis saab eeldada, et koolivõrgu optimeerimine ja parem ühiskasutus on seotud kõikide haridustasemetega. Sellest tulenevalt palume selgitada ja arengukava koostamise ettepanekut täiendada, kuidas on seotud kolmanda haridustaseme (ning ka kutsehariduse) hea taristu ning koolivõrgu vajadus optimeerimise järele.</p>	<p>Selgitus.</p> <p>Kutse- ja kõrghariduses on olemas täna taristu, mis loob hea aluse praktiliseks õppeks ja koostööks töömaailmaga. Samas on täna vähe taristu ühiskasutust ning energiatõhususest lähtumist, mis on just esimese strateegilise eesmärgi fookus. Koolivõrgu optimeerimine on jätkuvalt oluliselt kohal haridusvaldkonna arengukavas.</p>
71.	Rahandusministeerium	<p>Ülevaade kolmandast strateegilise eesmärgi muutust toetavatest tegevussuundadest toob välja, et tähtis osa edaspidi on OSKA</p>	<p>Selgitus.</p>

		<p>arendamine ja kutsesüsteemi reform. Samas on välja jäetud muutust toetavate tegevuste juures kõrghariduse reformi järgsete analüüside tegemise vajadused ning võimalused ka antud haridustaseme süsteemi vajadusel muuta. Strateegilise eesmärgi enda kitsaskohtades on välja toodud, et täiendus- ja ümberõpe ning tasemeõpe ei vasta piisavalt tööturu arenguvajadustele ning majandusstruktuur ei soodusta alati erialase hariduse omandamist, mille läbi tööandjad ei väärtusta omandatud kvalifikatsioone ja kutseid. Kuna kitsaskoht viitab väga tugevalt ka kolmanda haridustasemele ning selle sisu ja süsteemi üle vaatamisele ning kitsaskohtade lahendamisele, siis palume pöörata tähelepanu sellele, et ka muutust toetavate tegevussuundade üks oluline osa on kolmanda haridustaseme süsteemi vajaduspõhine ülevaatamine.</p>	<p>Kõikide haridustasemete rahastamismudelite ülevaatamine on esimese strateegilise eesmärgi all. Tegevussuund nr 1: „Rahastamismudelite ja -põhimõtete ning tugisüsteemi toimimise ülevaatamine“. Kolme esitatud strateegilist eesmärki ei saa vaadata eraldiseisvatena. Õpivõimaluste pakkumine on esimese strateegilise suuna all, kus kõrgharidusõppe kavandamine peab lähtuma tööjõuvajaduse prognoosist ning seondub kolmanda strateegilise eesmärgiga läbi töömaailma panuse hariduse põhiprotsessidesse (õppekavade arendus, tööjõuvajadus jms).</p>
72.	Rahandusministeerium	<p>Teeme ettepaneku noortevaldkonna arengukavale seada vaheetapp strateegia täpsustamiseks seoses Haridusvaldkonna arengukava 2021–2035 koostamisega, et ühtsena üle vaadata ja vajadusel korrastada eesmärkide ja tegevuspõhimõtete jaotus valdkondade, strateegiate ja programmide vahel. Näiteks on arengukava koostamise ettepanekus toodud välja digioskuste ja üldpädevuste kujundamise meetmed, sarnased tegevused on kajastatud ka Elukestva õppe strateegias. Oleme seisukohal, et noortevaldkonna arengukava koostamise ettepanekuga ei lahendata dokumendis toodud väljakutseid ning teeme ettepaneku kaaluda noortevaldkonna fookusteemad integreerima haridusvaldkonna arengukavasse.</p>	<p>Arvestatud. Arengukavade koostamise protsessis on koostöö nii kõikide HTMi haldusala arengukavade kui ka teiste asjakohaste arengukavadega ning selle raames vaatame kindlasti üle kattuvad teemad.</p>
73.	Rahandusministeerium	<p>Mõju regionaalarengule vajab haridusvaldkonna arengukava koostamise käigus põhjalikumalt analüüsimist võttes aluseks mõjude</p>	<p>Arvestatud.</p>

		hindamise metoodika: https://www.riigikantselei.ee/et/valitsuse-toetamine/mojude-hindamine ;	Olulisi mõjusid hinnatakse arengukava koostamise käigus.
74.	Rahandusministeerium	<p>Eesti regionaalse arengu seisukohalt on väga oluline, et ruumiline ebavõrdsus pigem väheneks. Maakondade arengustrateegiates ning omavalitsuste arengukavades kajastuvad järgmised mured ja kitsaskohad, mida tuleb analüüsida ja arvestada arengukava koostamisel:</p> <p>1.1. regionaalse tasakaalustatuse seisukohalt on oluline, et tulevikus ei suureneks hariduslik polariseerumine teljel „Eesti suurlinnad vs ülejäänud Eesti“. Eesmärgiks tuleks võtta, et üle kogu Eesti oleks hariduse kvaliteet võimalikult kõrge ja ühtlane;</p> <p>1.2. õpetajate ja tugispetsialistide vähesust tunnetakse igal pool Eestis väljapool Tallinnat ja Tartut. Mureks on nii õpetajaskonna keskmise vanuse, aga ka alustavate õpetajate ametist lahkumise kõrge määra pärast. Vajab läbi mõtlemist, kuidas tagada pädevate ja motiveeritud õpetajate ja tugispetsialistide olemasolu ka väljaspool kahte suurt keskust;</p> <p>1.3. sotsiaalmajanduslike ja demograafiliste protsesside tagajärjel on aina aktuaalsem koolivõrgu optimeerimise küsimus. 2017. aastal toimunud haldusterritoriaalse reformi üheks tulemiks oli kohati ühinemislepingud, kus fikseeriti olemasoleva koolivõrgu säilimine. Ühinemislepingutes märgitud moratooriumi tähtaja saabudes võib tihti tekkida vajadus uues kohalikus omavalitsuses tegelema hakata ka valla või linna koolivõrgu ümbervaatamisega;</p> <p>1.4. vajadus siduda hariduse eriliigid (eeskätt kooli üldharidus ja kutseharidus, aga ka teisi) ettevõtete vajadustega ning tagada</p>	Teadmiseks võetud.

		<p>vajalike oskustega tööjõu olemasolu igal pool Eestis, arendada õpilastel iseseisvat, ettevõtlikku ning innovaatilist mõtlemist. Kutsehariduse puhul on oluline regiooni ettevõtluse tänastele ja homsetele vajadustele vastamine, st proaktiivne lähenemine ja pidev dialoog sh kohalike ettevõtjatega. Omavalitsuste arengukavadest peegeldub välja vajadus juba põhi- ja gümnaasiumi hariduse saamisel teha õppija tuttavaks ja kontaktis hoida piirkonna ettevõtetega;</p> <p>1.5. atraktiivse koolikultuuri kõrval on vajadus tagada kvaliteetse ja tänapäeva nõuetele vastava füüsilise õpikeskkonna olemasolu üle kogu Eesti kui üht eeldust kõrge hariduse kvaliteedi tagamiseks;</p> <p>1.6. Eesti kui maailma mastaabis väga väikese ühiskonna puhul on rõhutatult tähtis iga inimese (ka hariduslike erivajadustega lapsest ja täiskasvanust õppija) võimete arendamine. Ka siinkohal on tähtis ruumiline aspekt, st seda oleks võimalik üle Eesti. Ettepanek on kolmanda läbiva teemana arengukava koostamisel lisada puudega õppija hariduse korraldus.</p>	
75.	Rahandusministeerium	<p>Ühe kitsaskohana on välja toodud vastutuse jagunemine riigi, erasektori ja KOV vahel, mis raskendab haridusvõrgu korrastamist ja haridussüsteemi juhtimist. Sama eesmärgi tegevussuunana on haridusvõrgu optimeerimine tagades regionaalse kättesaadavuse – regionaalsed hariduskeskused, taristu. Ehkki lahendust (sh riiklik vs KOV) ei ole välja toodud, kuid teame, et haridusstrateegia koostamisega oli plaan lahendus leida</p>	Teadmiseks võetud.
76.	Rahandusministeerium	<p>Tegevussuunana on strateegia väljatöötamise dokumendis toodud haridusasutuste juhtide töösoorituse seire, mille osas võib juhtida tähelepanu, et kui tegemist on kohaliku omavalitsuse omandis oleva</p>	Teadmiseks võetud.

		kooliga, peab töösoorituste seire väljatöötamisel arvestama, et omavalitsusel säiliks enesekorraldusõigus.	
77.	Rahandusministeerium	Palume haridusstrateegia töörühmade koosolekutele omavalitsusi puudutavate lahenduste väljatöötamisse kaasata riigihalduse ministri vastutusalast Rahandusministeeriumi regionaalhalduspoliitika osakond.	Teadmiseks võetud.
78.	Riigikontroll	Riigikontroll leiab, et koolijuhi ning õpetajate rolli, töö väärtustamise ja järelkasvu tagamise kõrval väärrib koostatavas arengukavas samavõrra tähelepanu ka hariduse tugispetsialistidega seonduv.	Arvestatud. Väljatöötamise ettepanekus on kirjas: „Õpetaja all mõistetakse dokumendis läbivalt alus- ja üldharidusõpetajat, kutseõpetajat, õppejõudu, tugispetsialisti, koolitajaid, kes tegelevad õpetamisega. Vastavalt vajadusele on toodud sisse erisused.“ Arengukava edasises protsessis saab tugispetsialist täiendavalt tähelepanu.
79.	Eesti Töötukassa	Enam vajab tähelepanu: Tervikliku täiskasvanute täienduskoolitussüsteemi arendamine sh erinevate osapoolte rolli ja vastutuse täpsustamine ning rahastusmudeli kokkuleppimine; paindlike õppevormide sh e-õppe võimaluste laiendamine; erivajadustega inimeste õpivõimaluste avardamine ja tugisüsteemide tagamine; koolitusvajaduse hindamismudeli loomine, mis arvestaks muuhulgas varasema õpi- ja töökogemusega ning oleks aluseks individuaalse õppeplaani koostamisele; ning täienduskoolituste kvaliteedi hindamismudeli edasiarendamine.	Arvestatud. Kõik nimetatud teemad on olnud strateegiaprotsessis arutelu all ning nendega minnakse edasi koostöös osapooltega edasise protsessi käigus.
80.	Eesti Töötukassa	Enam vajab tähelepanu: Üldhariduskoolides karjääriõppe arendamine , mis eeldab õpetajate toetamist/väljaõpet karjääriteemade integreerimisel ainetundidega.	Arvestatud. Karjääriõppe edendamine koolis on kindlasti edasise arengukava protsessi oluline teema.
81.	Eesti Töötukassa	Enam vajab tähelepanu: Elanikkonna baasdigioskuste arendamine tõstmaks e-teenustele ligipääsu ja toimetulekut töömaailma sisenemisel ja hõives püsimisel.	Arvestatud. Digioskused kui üks üldoskus on arengukava üks olulistest teemadest.

82.	Eesti Töötukassa	Enam vajab tähelepanu: Riigikeele õpetamisel tuleb tagada põhikooli ja gümnaasiumi lõpetajate keeleoskustase tasemel , mis tagaksid toimetuleku edasi õppimisel ja tööturul konkurentsivõimelisena tegutsemiseks.	Arvestatud.
83.	Tartu Ülikool	Hariduse valdkonna käsitlemine terviklikuna on kahtlemata õige suund ning vajalik on seada riiklikul tasemel arengusuunad ja -eesmärgid. Olles tutvunud Haridus- ja Teadusministeeriumi välja töötatud eelnõuga, tuleb aga tunnistada, et selles ei ole praktiliselt üldse käsitletud kõrgharidust, selle eesmärgid ja arengusuundi ega ülikoolide rolli haridusstrateegia eesmärkide täitmisel. Kooskõlastamisele saadetud dokumentide koostamisele eelnevas visiooniloomes, millesse olid kaasatud paljud valdkonna eksperdid, käsitleti põhjalikult ka kõrghariduse ees seisvaid ülesandeid. Kahjuks on arvamuse avaldamiseks saadetud arengukava koostamise ettepanekus nende arutelude tulemusi ignoreeritud, need ei ole jõudnud ettepaneku teksti.	Selgitus. Esimese strateegilise eesmärgi juures on esimene tugevus: „Haridus on ühiskonnas väärtustatud nii riiklikult kui ka ühiskonnaliikmete hulgas“ mõõdik, mis väljendub kõrges kolmanda taseme haridusega inimeste määras. Kitsaskohtade juures on kolmanda taseme haridus kajastatud punktides 2, 4, 5, 6 ja 9. Mis peaks muutuma aastaks 2035? Kolmanda taseme haridus on punktides 1, 2, 3, 5, 6, 7 ja 8. Tegevussuundadest punktid 1, 2, 3, 5, 6 ja 8. Lisaks on eelnõu teksti täiendatud kõrghariduse vaates nt lk 2, 7, 11.
84.	Tartu Ülikool	Eelnõu koostamisele eelnenud arutelu tulemustele tuginedes teeb Tartu Ülikool ka konkreetse ettepaneku täiendada dokumenti, lisades selles välja toodud kolmele fookustele veel ühe, milleks on „Teaduspõhine mõtteviis ja tippasemel ülikoolid“. Üheks, kuigi kindlasti mitte ammendavaks aluseks sellele on haridusstrateegia eeltööna tehtud kolme visioonidokumendi kokkuvõtte viies osa	Selgitus. Tõenduspõhisus ja teaduspõhine mõtteviis on haridusvaldkonna arengukava koostamise üks üldistest põhimõtetest ja väärtustest. Samuti kvaliteetne ja tippasemel haridus kõikidel haridustasemetel. Seetõttu ei saa toetada ühe haridustaseme põhist eraldi strateegilist eesmärki. Visioonidokumendi kokkuvõtte

			viiendas osas välja toodud teemad (haridusasutuste võrgu korrastamine, rahastamise ülevaatamine jm) on olnud haridusvaldkonna arengukavade töörühmade arutelude teemad ja leiavad kindlasti kajastamist ka arengukavas.
85.	Tartu Ülikool	Tartu Ülikool juhib ka tähelepanu vajadusele arvestada haridusvaldkonna arengukava koostamisel Rektorate Nõukogu 19. septembri k.a kirjas toodud ettepanekuid	Teadmiseks võetud.
86.	Tartu Ülikool	leheküljel 7 on ühe kitsaskohana välja toodud, et kutse- ja kõrghariduses väheneb õppe mitmekesisus ja hariduse regionaalne kättesaadavus ning kõrghariduses väheneb eesti-keelse õppe osakaal. See kitsaskoht vajaks täpsemat lahtiseletust ja analüüsi, sest ei ole selge, mida on siinkohal kõrghariduse mitmekesisuse all silmas peetud ning millele tuginedes on kõrghariduse mitmekesisuse ja regionaalse kättesaadavuse vähenemist hinnatud. Samuti tuleks eraldi käsitleda küsimust, kas eestikeelse õppe osakaalu vähenemine on negatiivne tendents iseenesest või võiks olukorda, kus eestikeelse hariduse kättesaadavus ei vähene, kuid ingliskeelsete õppekavade maht suureneb, käsitleda hoopis ühe õppe mitmekesisuse suurendamise teena.	Selgitus. Viidatud on toimunud arengutele ja potentsiaalsele ohule olukorras, kus riik ei suuda tagada piisavat tegevustoetust kõrgkoolidele. Olukorras, kus rahastamine on suhteliselt vähenenud, sest ei ole suutnud kaasas käia palkade kasvu ega hindade kallinemisega, on kõrgkoolid sunnitud otsima täiendavaid kokkuhoiukohti ning kasvatama kuluefektiivsust. See sunnib väikeseid õppekavu sulgema ning üliõpilaste jaoks väheneb valikute rohkus. Samuti on teravalt tõstatunud regionaalsete kolledžite jätkusuutlikkuse küsimus, TLÜ on sulgenud Rakvere kolledži, TÜ on tõstatanud korduvalt oma kolledžite rahapuuduse teema. Eestikeelse õppe vähenemise ühe põhjusena näeme seda, et ingliskeelse õppe eest on

			võimalik tasu küsida ning see on üks seadusega lubatud lisaraha teenimise allikas olukorras, kus eestikeelse õppe eest tasu küsimine on oluliselt piiratud.
87.	Tartu Ülikool	Leheküljel 10 on ühe eesmärgina määratletud „Eesti kui talendikeskus: keskkond, õigusruum ja maksusüsteem soodustavad targaks ettevõtluseks vajalike oskuste arendamist ning vajaduse korral talentide sissetoomist.“ Sellisena sõnastatuna puudub siin ülikoolidel igasugune roll ning võimalus panustada eesmärgi täitmisesse. Teen ettepanekuga sõnastada see eesmärk ümber järgnevalt: „Eesti kui talendikeskus: tiptasemel ülikoolid, laiem keskkond, õigusruum ja maksusüsteem soodustavad targaks ettevõtluseks vajalike oskuste arendamist ning vajaduse korral talentide sissetoomist.“	Arvestatud. Eelnõu teksti on täiendatud vastavalt.
88.	Välisministeerium	Täname võimaluse eest haridusvaldkonna arengukava 2021-2035 koostamise protsessiga tutvuda. Edastatud arengukava koostamise ettepaneku dokument on selgelt struktureeritud ja lugejale lihtsalt jälgitav, mistõttu oleme oma tagasisides keskendunud ennekõike üldiste soovituslike ideede väljapakumisele. Ettepanekud lähtuvad peamiselt Välispoliitika arengukavas sõnastatud eesmärkidest ja Välisministeeriumi töövaldkonnas Eesti jaoks olulistest võtmeteemadest. Kavandatud ajakava võib jääda liiga lühikeseks, sest strateegiadokumentide koostamiseks on aega vaid kaks kuud ning need plaanitakse Vabariigi Valitsuses heaks kiita juba märtsis 2020. Niisamuti ei selgu ajakavast Riigikogu kaasamine, mis valdkondlike arengukavade puhul on kohustuslik etapp.	Teadmiseks võetud/arvestatud. Arengukava koostamise protsessi on juba kaasatud väga laiapidne töörühm ning koostöö osapooltega jätkub. Ajakava on muudetud (jaanuaris-veebruaris kooskõlastamine majaväliste partneritega ning aprillis eelnõu esitamine VVle).
89.	Välisministeerium	Avatud majandusega Eesti ühiskonna heaolu kasv ja majanduse areng sõltub suuresti meie tööjõu kvaliteedist, seda ennekõike võrdluses teiste riikidega. Konkurentsivõimeline tööjõubaas on üks võtmeteguritest, mis suurendab Eesti atraktiivsust välisinvesteeringutele ja aitab kaasa Eesti ekspordi kasvule kõrgema lisandväärtusega teadmismahukates tegevusvaldkondades. Meie	Teadmiseks võetud.

		<p>esmaseks sisuliseks soovitusena arengukava koostamisel on teiste riikidega võrdlevalt kaardistada Eesti paiknemine teemades, mis haakuvad hariduse ja tööjõu oskuste kvaliteediga, tuues välja nii Eesti suhtelised tugevused kui ka arenguvajadused. Järgnevas analüüsis on võimalik haridusvaldkonna arengukavas planeeritud tegevusi ja eesmärke kõrvutada Eesti rahvusvahelist konkurentsipositsiooni määravate peamiste tugevuste ja arenguvajadustega. Teisisõnu, analüüsivalt kirjeldada, kuidas koostatav arengukava tervikuna toetab peamiste arenguvajaduste lõikes Eesti rahvusvahelise positsiooni parendamist ning olemasolevate edukohtade võimendamist.</p>	
90.	Välisministeerium	<p>Haridusvaldkonna arengukava 2021-2035 visandis on ühe sihina nimetatud vajadust suurendada õppijate rahvusvahelist mobiilsust. Ideena, seades iga õppetase lõikes sihiks saavutada kõrge rahvusvahelise mobiilsuse kogemusega õppurite määr, soodustatakse otseselt Eesti rahvusvahelist konkurentsipositsiooni mõjutavate kompetentside edendamist. Õpingute käigus omandatud multikultuuriline kogemus soodustab tulevast rahvusvahelist tööalast tegevust ning aitab kohalikku väärtusteruumi loomulikult vormida suunas, mis on toetav teistest kultuuridest pärit talendikate inimeste suhtes.</p>	Teadmiseks võetud.
91.	Välisministeerium	<p>Arengukava koostamise ettepanekus on läbivate eesmärkidena kajastatud haridusinnovatsiooni, elukestva (töökohal) õppimise ja digipöörde teemasid. Veebipõhiseid masskursuseid (<i>massive open online course</i> - MOOC) on vähemasti rahvusvahelises meedias kirjeldatud kui uut haridusinnovaatilist suundumust, mis haridusvaldkonna arengukava strateegilistes eesmärkides lõikes võiks pakkuda kaasavat ja kuluefektiivset arenguteed. 2018. a tulemuste ja 2023. a projektsiooni võrdluses on oodata MOOC-idega seotud käibe viiekordistumist, 3.9 miljardilt dollarilt 20.8 miljardi dollarini. Maailma suurimal avatud e-õppe platvormil Coursera on tänaseks esindatud 47 riiki, sarnane globaalne haare iseloomustab ka suuruselt teist e-õppe platvormi edX. Kokkuvõttes on MOOC-idest kujunemas</p>	Teadmiseks võetud.

		nii era kui avaliku sektori vaates tähtsustav rahvusvahelise strateegilise erialase turundusliku kommunikatsiooni kanal – suundumus, millest Eesti on seni kahetsusväärsest kõrvale jäänud. Ideena, Eesti e-riigi kuvandit tutvustav asjatundlikult ja heal tasemel koostatud e-õppe suurplatvormil pakutav MOOC võiks maailmale tutvustada meie e-riigi edulugu, edendada Eesti eestkõnelejana kuvandit küberjulgeoleku ja kaasava digiarengu teemades, pakkuda kursust koostavatele kohalikele ülikooli(de)le arendavat võrdlust samal platvormil tegutsevate maailma tippülikoolidega ning ehk tutvustada meie ülikoole potentsiaalsetele välisstudengitele.	
92.	Eesti Kultuuri Koda	<p>Selle kava üldeesmärk on täies vastavuses Haridusseaduse (1992, § 11) ja õppekavade eesmärkidega. Selleks on omandada teadmised, oskused ja hoiakud, mis on vajalikud eluks, tööks ja poliitikas osalemiseks. <u>Paneme ette sõnastada see täpsemalt:</u></p> <p>„Võimaldada Eesti inimestele sellised teadmised, mõisted, oskused ja hoiakud, mis on hädavajalikud ja piisavad, et mõista oma võimalusi nii eneseteostuseks hariduse, töö, poliitika, ühiskondliku ja isikliku elu valdkondades kui ka nende valdkondade mõjutamiseks.“</p> <p><u>Põhjendus:</u> Senises sõnastuses on eesmärk kindlas kõneviisis (inimestel ON teadmised), kuid demokraatlikus ühiskonnas ei saa kodanikele midagi kohustuslikus korras sisestada. Realistlik ja piisav on määratleda need vajalikud teadmised, mida siis kõik, kes soovivad, võivad omandada kas kohustuslikus koolihariduses või ka edaspidi elukestvas õppes. Teiseks, sõna teadmised on väga laialivalgud, see võib tähendada lõputut hulka konkreetseid faktiteadmisi. Vaja on rõhutada üldmõistete ja nende süsteemide tähtsust. Nende hulk on piiratud kõikides teadmivaldkondades.</p>	<p>Selgitus. Sisuliselt vastab eelnõus sõnastatud eesmärk teie ettepanekule. Eesmärgi sõnastamisel oleme lähtunud lihtsuse ja lühiduse põhimõtetest ning kasutanud seetõttu laiema tähendusväljaga mõisteid, nt ühiskondlik sisaldab poliitikat, teadmised sisaldavad mõisteid.</p>
93.	Eesti Kultuuri Koda	<p>Kava 2035 eesmärk 2 täpsustab üldeesmärki: õpe on õppijakeskne ja eluks vajalik. See sisaldab õppekavade muutmise soovi, need peavad lähtuma pädevustest ja olema paremas kooskõlas „ühiskona ja tööturu vajadustega“. See on normatiivne tekst, mis aga ei täpsusta üldse, mis</p>	<p>Selgitus. Sisuliselt vastab eelnõus sõnastatud eesmärk teie ettepanekule. Eesmärgi sõnastamisel oleme lähtunud lihtsuse</p>

		<p>on selle eesmärgi saavutamiseks hädavajalik ja piisav. Seda ei tee ka lisatud tegevussuunad. „Pädevuste tähtsustamine“, „õppekavade arendus“ ja „õppevara kaasajastamine“ ei määratle midagi ega taga eesmärkide saavutamist. Neid fraase on kasutatud ka senistes tegevustes ja neid võib kasutada ka määramatus tulevikus, ilma et see kedagi millekski kohustaks.</p> <p><u>Täpsustada eesmärgi 2 sõnastust: Selleks, et õpetamine keskenduks õppijate arengule ja oleks neile eluks vajalik, selleks on vaja adekvaatset teoreetilist käsitlust, on vaja alustada õppijate ja õppekavade arendamise sotsiaalteadusliku kontseptsiooni rakendamist ainekavades, õpikutes, õpetajahariduses ning täiendkoolituses.</u></p>	<p>ja lühiduse põhimõtetest. Lisaks sotsiaalteadusliku kontseptsiooni sissetoomisele peaks sel juhul laiendama loetelu ka teiste eluvaldkondade kontseptsioonidega. Õppijakeskne õpe ei ole strateegia kontekstis seotud kitsalt õppekavade arendamisega. Õppijakeskne õpe tähendab nii õppimist kui ka õpetamist.</p>
94.	Eesti Kultuuri Koda	<p>Selle eesmärgi 2 tugevuste ja kitsaskohtade loetelud on juhuslikud ja eksitavad. Kui me räägime õppijate arendamisest, siis on esimene küsimus selle arendamise teoreetilistest alustest. Kitsaskohaks on olnud õppekavade teoreetiline kahepalgelisus, üldosa nõuab konstruktivistlikku teooriat, kuid ainekavad ei ole seda seni järginud. Tugevuseks on õppijate ja õppekava sotsiaalteaduslik kontseptsioon, ilma milleta pole konstruktivistlikku õpikäsitlust võimalik rakendada. Senistes Hariduskava 2035 tekstides on selle mõistete süsteemi olemasolu Eestis maha vaikitud, kuigi sellest on kirjutatud aastaid ja seda soovitati ka maakondlikel ja töögruppide aruteludel. Seega tuleks kitsaskohtade hulka lugeda ka soovimatust rakendada õppijate arendamise teooriat õppekavades ja sotsiaalainete kavades. Praegu on kitsaskohtade hulgas ainekeskne õpe, kuid mitte selle peamine põhjus – ainekesksed õppekavad, õpikud ja õpetajaharidus. Dokument mainib kitsaskohtadena üldoskuste vähest väärtustamist ja uue õpikäsitluse vähest rakendamist koolides, kuid ei viita selle peamistele põhjustele, ega seosta seda ainekesksete õppekavade, õpikute ja õpetajaharidusega</p>	<p>Selgitus. Maakondlikel aruteludel oli tähelepanu pööramine sotsiaalteaduslikule kontseptsioonile üks paljudest ettepanekutest. Õppija arendamine saab toimuda ennekõike tuginedes inimese arengu psühholoogiale, mitte põhinedes eri eluvaldkondade kontseptsioonidel. Valdcondlike kontseptsioonide esile tõstmine loob veelgi suurema riski süvendada ainekeskset õpet.</p>
95.	Eesti Kultuuri Koda	<p>Tugevuste hulka tuleb lisada: "Eestis on loodud õppijate ja õppekava arendamist toetav mõistete süsteem ehk kontseptsioon".</p>	<p>Mittearvestatud. Ei ole selgitatud, millel põhineb väide</p>

		Õpetajakoolitust ülikoolides peetakse tugevuseks – kuid selle sotsiaalteaduslikud alused on nõrgad.	sotsiaalteaduslike aluste nõrkuse kohta.
96.	Eesti Kultuuri Koda	Kitsaskohad: õpe pole õppijakeskne. Lisada: "õppekava ei võimalda keskenduda õppijatele, sest ainekavad on ülepaisutatud ja üldpädevused on nendest isoleeritud".	Praegusel kujul mittearvestatud . Edasises protsessis on arutelu avatud kui huvigrupp täpsustab, millest on ainekavad ülepaisutatud ja milles väljendub lahutatus üldpädevustest
97.	Eesti Kultuuri Koda	Lisada kitsaskohana: "Õpetajakoolituse sotsiaalteaduslikud alused on nõrgad".	Mittearvestatud . Ei ole selgitatud, millel põhineb väide sotsiaalteaduslike aluste nõrkuse kohta.
98.	Eesti Kultuuri Koda	Vaja on lisada õppekava muutmine, selle loomine õppija sotsiaalse arengu teooria alusel (dokument ei maini seda). Vaja on lisada ka "Õppekava ja eriti sotsiaalainete viimine sotsiaalteaduslikele alustele". See asendaks deklaratiivse väite „õppekavad on pädevuspõhised“. Vaja on lisada ka vajalikud tegevused õppekava teaduslikele alustele viimiseks. Üks neist on järgmine. Lähtudes Arengukava 2035 peaesmärgist, viia ühiskonnaõpetuse ja teiste sotsiaalainete kavad ja õpikud sotsiaalteaduslikele alustele. Need alused on Eestis loodud. Strateegia peab hakkama neile viitama, neid arvestama ja rakendama. Mis peaks muutuma: ÕPPEKAVAD ON PÄDEVUSPÕHISED! Lisada: "Seda pädevuspõhisust võimaldab ainekavade seostamine sotsiaalteaduslike mõistetega ja nende rakendamise oskustega". Tegevussuunad: ÕPPEKAVADE ARENDUS . Lisada: "ainekavade muutmine õppijakeskseteks". Ka teaduspõhist mudelit ei mainita.	Teadmiseks võetud . Arengukava edasises protsessis käsitletakse teemat täiendavalt.
99.	Eesti Kultuuri Koda	Üldpädevuste tähtsustamise asemel lisada: "sotsiaalsetest pädevustest lähtuvad ja sotsiaalteaduslikel alustel loodud sotsiaalainete kavad".	Selgitus . Nii Eestis kui Euroopas on kokku lepitud üldpädevustes. Sotsiaalne ja kodanikupädevus on nendest üks võrdselt ülejäänud seitsmega.
100.	Eesti Kultuuri Koda	<u>Eesmärk 3</u> . Õpivõimalused on vastavuses tööturu vajadustega .	Arvestatud .

		<p>Lisada: "Selleks on vaja adekvaatset ja kaasavat ÕK poliitikat. Ainekavade ja õppekavade koostamisele kaasatakse võrdsete partneritena ka tööturu esindajad".</p> <p>Mis peaks muutuma? „Koolide ja tööandjate koostöö on sisukas ja avatud.“ Lisada: "Ainekavade ja õppekavade koostamisele kaasatakse tööturu esindajad võrdsete partneritena".</p>	<p>Eelnõu teksti on täiendatud ning töömaailma selgem roll ja vastutus hariduse põhiprotsessides on arengukava oluline teema.</p>
101.	Eesti Noorteühenduste Liit	<p>Peame oluliseks oskuste omandamise lõimimist kvaliteetse üldharidusega. Kujundamiseks põhikooli lõpetajates paremat arusaama edasiste haridus- ning erialavalikute osas, tasub kaalumist 9. klassi õppekava ümberkujundamine selliseks, mis jätab võimaluse (vaatlus)praktika või karjääriõppe tegevuste läbiviimiseks.</p> <p>Teisisõnu, 9. klassi kujundamine vaheaastaks, mis aitaks kokku võtta kohustusliku põhihariduse vältel omandatu ja kaardistada noorte tulevikuvõimalusi</p>	Teadmiseks võetud.
102.	Eesti Noorteühenduste Liit	<p>Ühtne individuaalseid valikuid toetav haridussüsteem . Näeme olulise komponendina ka toetusmeetmete olemasolu (näiteks karjääri- ja vajadusel psühholoogiline nõustamine, selleks vajalik tugipersonal, sotsiaalsed garantiid), mis tagaks noortele erinevate haridusvalikute puhul vajaliku tugisüsteemi kohanemiseks uues keskkonnas ja selles edukaks toimetulekuks.</p>	Arvestatud. Arvestatakse arengukava koostamisel, kus on olulisel kohal ka toetusmeetmed.
103.	Eesti Noorteühenduste Liit	<p>Haridustöötajate palgasüsteem. Kuivõrd arengukava näeb ette formaalse- ja mitteformaalse õppe senisest sisulisemat lõimimist, peame oluliseks ka mitteformaalse õppe tegevuste läbiviijate (sh kõrgharidusega noorsootöötajate) tasustamise parendamise osana haridusvaldkonna arendamisest. See aitab tagada hariduse ühtlasema kvaliteedi ning õppuritega tegelejate motiveerituse.</p>	Teadmiseks võetud. Arengukava edasises protsessis käsitletakse vastavat teemat.
104.	Eesti Õpetajate Liit	<p>Üldiselt võttes on arengukava kolm peamist fookust hästi sõnastatud ning võtavad arvesse nii haridussüsteemi, õppimise kui oskused. Samas tekib kindlasti mitmeid küsimusi konkreetsete tegevuste kohta, mis aitaksid seatud eesmärkideni jõuda. Seepärast on ülimalt oluline, et õpiksime riigina senise Elukestva õppe strateegia rakendamisega</p>	Teadmiseks võetud.

		seotud vigadest: nii üldisel makro- kui vägagi konkreetsel mikrotasandil.	
105.	Eesti Õpetajate Liit	Kui eesmärgiks aastaks 2035 on haridusasutuste koostöö ja hariduse kvaliteet, siis milliste konkreetsete sammudega me seda saavutame on samuti enne aastat 2035 välja läbi arutada.	Selgitus. Tegevustena on välja toodud nt rahastamine, mis toetab koostööd; õpetajate ettevalmistus ja järelkasv, et haridus oleks kõikidele kättesaadav jne
106.	Eesti Õpetajate Liit	Kui “Õpetaja peab olema üha enam väärtuste kujundaja ja juhendaja ning oma pädevust pidevalt karjääri jooksul arendama”, siis ei saavuta me eesmärki, kui me ei teadvusta endale tõsiasja, et õpetajalt küll oodatakse enesetäiendust, kuid kas see ka üldse aset leiab, selle kohta avalikud andmed puuduvad. Järgmise tasemeni on keeruline jõuda, kui lähtepunkt on teadmata.	Selgitus. EHISE andmete ja õpetajate uuringute (TALIS) põhjal (mis on avalikud) on Eesti õpetajad aktiivsed täiendusõppes osalejad.
107.	Eesti Õpetajate Liit	Kui eesmärgiks aastaks 2035 sõnastatakse “Eesti inimestel on teadmised, oskused ja hoiakud, mis võimaldavad teostada end isiklikus elus, töös ja ühiskonnas ning toetavad Eesti elu edendamist“, siis tekib küsimus, kuidas selle eesmärgi täitmist mõõdetakse?	Selgitus. Indikaatorite väljatöötamine on hetkel protsessis.
109.	Eesti Õpetajate Liit	Milliseid näiteid on silmas peetud 1. strateegilise eesmärgi 3. punkti kui tänase tugevuse sõnastamisel: “Riik juhib hariduspoliitikat tõenduspõhiselt”?	Selgitus. Strateegilisel planeerimisel ja otsuste tegemisel lähtutakse erinevatest analüüsidesid ja uuringutest.
110.	Eesti Õpetajate Liit	Kui Hariduse kvaliteeti silmas pidades peaks aastaks 2035 olema loodud kvaliteediraamistik, siis see ei ole piisav. Loodud kvaliteediraamistik peab olema toimiv ning saavutama teatud lisandväärtust, muutust, tulemust	Arvestatud. Kvaliteediraamistiku loomisel arvestatakse kindlasti ka sellega, et see oleks toimiv ja võimaldab muutusi ellu kustuda ja neid ajas jälgida.
111.	Eesti Õpetajate Liit	Strateegilise eesmärgi nr 2 juures on punktis 5 toodud tugevusena “Õpetaja ja kutseõpetaja kutsed on kirjeldatud kutsesüsteemi osana ja mitmel kutsetasemel.”, kitsaskohana tuuakse aga välja vaid see, et “ülevaade täiskasvanute koolitajate kvalifikatsioonist” on puudulik –	Arvestatud. Teksti on täiendatud järgmiselt: „Õpetajatel puudub kutsetasemeid arvestav karjäärimudel.“

		miks ei ole õpetajate kutseüsteemi kitsaskohti välja toodud? Samas võib sisuteadlikuna leida kokkupuute punkti muutuste eesmärgist aastaks 2035: “Valdkond pakub häid võimalusi professionaalseks arenguks ja eneseteostuseks”. Tänapäevase olukorra kirjeldus, muutuste eesmärgid aastaks 2035 ja tegevussuunad on seega hüplikud ning ei anna tervikülevaadet konkreetse valdkonna puudustest ning takistustest.	
112.	Eesti Õpetajate Liit	Veelgi enam, Eesti Õpetajate Liiduna näeme, et hariduse valdkonnas muutuste ellukutsumiseks on õpetajad võtmetegelased, kelle karjäär ning enesearengu toetamine tuleb fookusesse tõsta. Vastasel korral ei ole meil võimalustki saavutada soovitud eesmärgid.	Arvestatud. Teksti täiendatud järgmiselt: „Õpetajad ja koolijuhid on hariduse valdkonna muutuste ellukutsumiseks võtmeisikud, kelle karjäär ning enesearengu toetamine tuleb fookusesse tõsta“
113.	Eesti Õpetajate Liit	Kaasava hariduse puhul lähtutakse ikka ja jälle sellest, mida kool peab tegema - juurutama kaasava hariduse põhimõtteid ja palkama tugispetsialiste. Tegelikult tuleb aga minna juurteni, milleks on varajane märkamine ja tegutsemine juba eelkoolieas. See vähendab hilisemaid probleeme koolis. Ja erituge vajavad lapsed peavad saama õppida neile sobivas keskkonnas, kus on vähem akadeemilist ja rohkem oskuste õpet. Praeguse arengukavaga lükatakse vastutus pea täielikult koolile ja õpetajatele. Õpetajate koolitus ning täiendavad tugispetsialistid ei saa tervikuna süsteemi puudusi kõrvaldada.	Selgitus. Arengukava läbivaks põhimõtteks on koostöö.
114.	Eesti Õpetajate Liit	Ka digiteema vajab arengukavas paremat lahti kirjutamist, puudub terviklik lähenemine.	Selgitus. Digiteema on läbiva teemana arengukavas. Digioskuste arendamine on osa üldoskuste arendamisest ning digiõppevara jne leiab kajastamist vastava sisuteema juures.
116.	Tervise Arengu Instituut	Meil on hea meel tõdeda, et Tervise Arengu Instituudi ettepanekuid on dokumendis arvestatud ning lisaks aineoskustele rõhutatakse üld- ja tulevikuoskuste olulisust. Üheks oluliseks oskuseks, millele järjest	Teadmiseks võetud.

		enam tuleb üldoskuste all tähelepanu pöörata sh haridusvaldkonnas on tervisealane kirjaoskus. Tervisealane kirjaoskus on inimese oskus lugeda, filtreerida ja mõista terviseinfot ning kasutada seda oma tervise edendamiseks ja hoidmiseks ehk tervisealaste otsuste langetamiseks.	
117.	Tervise Arengu Instituut	Teisena soovime esile tuua, et dokumendi fookusteemades leiab käsitlust vaimne tervis ja heaolu ehk soovitakse enam väärtustada õppijate ja õpetajate subjektiivset heaolu õppeprotsessis. Tervist ja heaolu toetaval vaimsel ja füüsilisel keskkonnal on nii õppimisele kui ka õpetamisele oluline mõju, mida seni on vähe tähtsustatud. Vaadeldes dokumendi tabelis 1 toodud seniseid elukestva õppe strateegia näitajaid, siis meie ettepanek on uues arengukavas lisada juurde võtmenäitaja õppijate ja õpetajate subjektiivse heaolu kohta õppeprotsessis.	Teadmiseks võetud. EÕSis olevad indikaatorid vaadatakse strateegiaprotsessis üle.
118.	Riigikantselei	Soovitame arengukava kestuse kavandamisel lähtuda strateegilise planeerimise keskpikast vaatest, mis määrab valdkondliku arengukava kestuseks 7–10 aastat. Praegu kavandatud 15-aastane vaade võib olla valdkondliku arengukava tasandi jaoks liiga pikk. See võib kaasa tuua olukorra, kus valdkonna eesmärkide planeerimise kvaliteet kannatab tuleviku prognoosimise keerukuse tõttu, valdkonna eesmärgid hakkavad oma üldistuse tasemelt konkureerima strateegiliste sihtidega või valdkonna arengukava ei vasta enam muutunud välis- ja sisekeskkonnale.	Võetud teadmiseks/Selgitus. Mitmed täna arengukavas seatud eesmärgid ei ole saavutatavad 7 aastaga, 10-a periood aga paneks meid olukorda, kus valdkondlik arengukava lõpeb 5a enne Eesti 2035 perioodi. Oleme arengukava koostamisel ette näinud ka vaheeesmärkide seadmise, mis võimaldab maandada ettepanekus nimetatud probleeme. Lisaks on HTMi haldusalas TAI Ese arengukava koostamise ettepanek kinnitatud 15 aastaks ning samas ajaraamis on arengukavade ülene planeerimine lihtsam.
119.	Riigikantselei	Palume kaaluda võimalust moodustada arengukava koostamise toetamiseks valdkonnaga seotud ministriumide, Riigikantselei ja huvirühmade esindajatest koosnev juhtrühm, mis oma koosseisult on	Teadmiseks võetud.

		kitsam kui arengukava meetmeid välja töötav töörühm. Juhtrühma olemasolu võimaldab sidusamalt lahendada valitsemisalade vahelisi kitsaskohti ja tagada huvirühmade kaasatuse lahenduste otsimisse.	
120.	Riigikantselei	Arengukava koostamise ettepanekus on oluline arvestada ka vastavaid Euroopa Liidu tasandi arengusuundi ning eesmärkide saavutamiseks vajalikke poliitikasuundi ja tegevusi Euroopa Liidu raamistikus. Sellest tulenevalt palume arengukava koostamise ettepaneku eelnõus tuua läbivalt sisse Euroopa Liidu raamistik.	Arvestatud Asjakohaste EL tasandi arengutega arvestatakse arengukava koostamise käigus.
121.	Riigikantselei	Palume arengukava koostamise ettepanekus selgemalt esile tuua, et kavandatud arengukava hõlmab ka kutse- ja kõrghariduse strateegilisi valikuid. Alapeatükk 2.1 keskendub vaid Eesti elukestva õppe strateegia 2020 eesmärkide ja võtmenäitajate hetkeolukorra kajastamisele, kuid alapeatükis puudub detailsem info kutsehariduse ja kõrghariduse hetkeseisu probleemide ning nende valdkondade võtmeindikaatorite tasemete kohta. Palume eelnõu alapeatükis 2.1 kajastada ka kutseharidus- ja kõrgharidusvaldkonna peamised probleemid ning statistilisi näitajaid.	Selgitus 2.1. peatükis on välja toodud Elukestva õppe strateegia 2020 võtmenäitajad, mille hulgas kutse- ja kõrghariduse indikaatoreid ei olnud (va kutseõpetaja ja õppejõu palka on käsitletud koos õpetajate palkadega). EÕSi viie strateegilise suuna indikaatoreid eraldi ei ole otstarbekas välja tuua suure mahu tõttu.
122.	Riigikantselei	Palume arengukava koostamise ettepanekus rõhutada, et kavandatud strateegiliste eesmärkide ning muutusi toetavate tegevussuundade sõnastus on eelnõus esialgne ja indikatiivne. See annab paindliku võimaluse arengukava koostamise käigus rõhuasetusi vajaduse korral korrigeerida.	Arvestatud. Eelnõu teksti on täiendatud
123.	Riigikantselei	Arengukava koostamise ettepanekus on oluline üle vaadata planeeritud ajakava, mis praeguse seisuga ei ole ajakohane (nt Vabariigi Valitsusele arengukava koostamise ettepaneku esitamise tähtaeg).	Teadmiseks võetud/arvestatud. Ajakava on muudetud (jaanuaris-veebuaris kooskõlastamine majaväliste partneritega ning aprillis eelnõu esitamine VVle).
124.	Eesti Üliõpilaskondade Liit	Eesti Üliõpilaskondade Liit (EÜL) toetab haridusvaldkonna arengukava 2021-2035 üleüldist koostamist ning eelnõus esitatud ettepanekut. Nõustume sellega, et haridusvaldkonna jaoks aastal 2035	Teadmiseks võetud.

		peaks olulisel kohal olema õppe kättesaadavus, õppetasemete ja -liikide lõimimine, haridussüsteemi paindlikkus ning hariduse kvaliteet.	
125.	Eesti Üliõpilaskondade Liit	EÜL toetab üldiselt sõnastatud strateegilisi eesmärke. Samas rõhutame, et kõrgharidus vajab arengukavas hädasti eraldi käsitlemist (sh õpetajate kõrval ja õppejõududega seonduvad teemad, aga eesmärgiseade kooli kõrval ka ülikooli/kõrgkooli kui ihaldusväärse töökoha olulisus), kas eraldi arengukava osana või iga eesmärgiseade ja probleemipüstituse juures selgitusena, kuidas see suhestub ja mõjutab erinevate kõrgharidustasemete ja liikidega.	Teadmiseks võetud.
126.	Eesti Üliõpilaskondade Liit	Üldisemas plaanis juhiks tähelepanu inimeste kohtlemisena pelgalt majandussubjektina ja seda eriti tööturu vajadusi ning oskusi käsitlevates osades. Rääkida indiviidi tootlikkusest seades seda üheks prioriteetsemaks eesmärgiks hariduse kontekstis tundub kohatu, kuna see alavääristab teatud tüüpi erialasid ning hariduse eesmärgiks ei saa olla vaid lõputu majanduskasv, vaid ka ühiskonna ja indiviidide areng üldisemas ja humaansemas plaanis.	Selgitus. Arengukavas nähakse mõlemat poolt, millele viitab ka üldeesmärk ehk fookuses on nii inimese isiklik elu kui ka töömaailm.
127.	Eesti Üliõpilaskondade Liit	Punktis 2.2 on mainitud energiatõhusat õpikeskkonda - ilma selgituseta jääb antud punkt segaseks (kas hooned peavad olema energiatõhusad või võimaldama õpetajatele ja õppijatele energiatõhusat õppimiskeskonda).	Selgitus. Ühelt poolt on oluline, et taristu oleks energiatõhus, samas teiselt poolt on oluline ka kõikide inimeste keskkonnasäästlik ja -sõbralik käitumine.
128.	Eesti Üliõpilaskondade Liit	Strateegiline eesmärk 2: Õpe on õppijakeskne ja tulevikku vaatav ning aitab õppijal elus hästi hakkama saada 1. Kitsaskohtade juures on pööratud tähelepanu nüüdisaegse õpikäsituse soovitud mahus mitte rakendumisele. EÜL leiab, et siin võiks muuta sõnastust viidates Elukestva õppe strateegia 2020 sätestatud eesmärgi mitte saavutamisele.	Mittearvestatud. Kitsaskohad ja tugevused on kirja pandud sisulisest aspektist lähtuvalt. Arengukava koostamise käigus on kehtiva arengukava puudujääkide analüüsimine loomulik osa, sh miks eesmärke ei saavutatud (sh Elukestva õppe strateegia vahehindamine)

129.	Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium	Leiame, et ettevõtlusõpe ja ettevõtlikkus on äärmiselt olulised. Elukestev õpe ei pea soodustama ainult tööturul, vaid ka ettevõtluses toime tulekut ja ettevõtlusesse sisenemist	Teadmiseks võetud. Ettevõtlikkus on üks üldoskustest.
130.	Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium	Mitte alati ei saa nõustuda, et haridus- ja töömaailm peab olema kutsesüsteemi ja kutsestandardite kaudu sidustatud. Kutsestandardi põhised õppekavad on mõistlikud ja põhjendatud ainult oskuste puhul, kus kutsetunnistuse omamine on möödapääsmatu tööturul tegutsemiseks. Selliseid olukordi ei ole palju, näiteks on ohutuse tagamise ja ehituse valdkondades kutsestandardid väga olulised. Leiame, et on põhjendatud kutsestandardid lahti siduda kutsehariduse andmisest. Kuna see puudutab ka kutseõppasutuste uut rahastamismudelit, siis on antud teema osas vajalik täiendav arutelu. Süsteemselt on vaja läbi töötada, kuidas koolid koos omavalitsuste ja ettevõtjatega õppekavad välja töötavad ja neid uuendavad ning ühtlasi materiaalselt panustavad.	Selgitus. Kutsesüsteemi olulisust ja positiivset mõju haridus- ja töömaailma sidumisel on välja toonud OECD Eesti kutseharidussüsteemi analüüsis (https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/oecd_vet_background.pdf). Kutsestandarditel on kahesugune funktsioon - ühelt poolt anda töömaailma sisend õppekavade koostamisse ning teiselt poolt on nad ka ühtne alus kutseoskuste hindamisel. Kutsestandardid annavad kindla metoodika järgi koostatud, laiapõhjaliselt töömaailma esindajatega kokku lepitud kirjelduse töötamiseks vajalikest kompetentsidest. Sellega luuakse eeldused õppekavade vastavusele tööturu nõuetele ning eri õppeasutuste sama eriala lõpetajate oskuste võrreldavus. võrreldavad. Arengukava rakendamise käigus on mh plaanis läbi viia kutsesüsteemi, st oskuste reform, et ajakohastada kutsesüsteem ning muuta see veel paindlikumaks ja läbipaistvamaks.

131.	Majandus- ja Kommunikatsiooniministerium	Peame oluliseks kutse-, üld- ning kõrghariduse senisest tugevamat sidustamist. Suurem interdistsiplinaarsus on vajalik, et ühiskonna muutustest lähtuvalt tagada paremad oskused ja sidusus. Luua tuleb võimalused gümnaasiumihariduse kõrval ka kutseoskuste omandamiseks, et väheneks erialaste oskusteta noorte hulk töökohal. Samuti on oluline avada kutseõppeasutuste töökojad ettevõtjatele, et integreerida nende töötajad õppeprotsessi, sh võimaldades ettevõtlusõppega lõimitult täita koolide õppetöökodades ettevõtete tellimusi ning võimaldada ettevõtete praktikajuhendajatel töötada koolide õppetöökodades.	Teadmiseks võetud. Kõik nimetatud teemad on arengukava koostamisel olulisel kohal.
132.	Majandus- ja Kommunikatsiooniministerium	Meie hinnangul tuleks täpsemini sidustada kõrgharidusega seonduvad suunad, mis praeguses kavandis ei ole selgelt aru saadavad	Selgitus. Arengukava koostamisel on lähtunud haridustasemete ja -liikide paremast sidustamisest, mille olulisust on MKM ka ise rõhutanud. Nt Esimese strateegilise eesmärgi juures on esimene tugevus: „Haridus on ühiskonnas väärtustatud nii riiklikult kui ka ühiskonnaliikmete hulgas“ mõõdik, mis väljendub kõrges kolmanda taseme haridusega inimeste määras. Kitsaskohtade juures on kolmanda taseme haridus kajastatud punktides 2, 4, 5, 6 ja 9. Mis peaks muutuma aastaks 2035? Kolmanda taseme haridus on punktides 1, 2, 3, 5, 6, 7 ja 8. Tegevussuundadest punktid 1, 2, 3, 5, 6 ja 8.

			Lisaks on eelnõu teksti täiendatud kõrghariduse vaates nt lk 2, 7, 11.
133.	Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium	Digi- ja kliimapöördega seoses toimub töökohtade transformatsioon, seetõttu tuleb tagada, et haridussüsteem pakub ja loob ettevaatavalt uute tehnoloogiate ja töökohtade muutustega seonduvaid oskusi ja teadmisi kõigil haridustasemetel. Nii alushariduses kui ka hiljem on vajalik paindlik areng õppekavade uuendamisel ja õpetajate täiendkoolitus muutustega kaasas käimiseks (masinõpe, keskkonnatehnoloogiad, tehisintellekt jms).	Teadmiseks võetud. Tegemist on teemadega (üldoskused, kiire vajadus ümber- ja täiendusõppes, õpetajate koolitus), mis on arutelu all olnud arengukava koostamise käigus ja leiavad tähelepanu ka edasises protsessis.
134.	Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium	Ühiskonna jaoks on oluline kodanik, kes saab hakkama nii enda majapidamises toimetades kui tööelus, tuleb erinevatel tasemetel õppijate ainealaste teadmiste kõrval tähtsustada üldpädevusi. Teadmised ja oskused, mis sellist toimetulekut võimaldavad, on seotud eelkõige finants- ja tarbimisalaste teadmiste ja oskuste kajastamisega, seetõttu on teadmiste kajastamine kõigi haridustasemetel ainekavades jätkuvalt oluline	Teadmiseks võetud. Vt eelmine punkt
135.	Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium	Kitsaskohana on välja toodud, et õpiteede valikut määravad õppijate sugu, päritolu jms tegurid, mis takistavad sotsiaalset mobiilsust, suurendavad hariduslikku ja sotsiaalmajanduslikku ebavõrdsust ning segregatsiooni, sh ka tööturul. Leiame, et püstitatud väide vajab teaduslikku tõestust, samuti tegevusi, mis muudaksid õpilase õpivaliku viidatud determinantidest sõltumatuks.	Selgitus. Mõned näited vastavatest uuringutest https://www.hm.ee/sites/default/files/haridusmin_soolised_lohed_hariduses.pdf https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/keskhariduseni_joudmine_kadi_serbak.pdf https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/keskhariduse_jatk_kreegipu_u.pdf

			https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/edukus_tooturul_marianne_leppik.pdf https://www.hm.ee/sites/default/files/haridusmin_madala_haridustasemega_noorte_osakaal.pdf
136.	Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium	<p>Strateegiline eesmärk 2 juures tegevussuundade arendamisel on mõistlik suurem rõhuasetus ettevõtlikkuse kui õpetamise meetodi rakendamisele ja ettevõtlusega seotud pädevuste arendamisele õppijate üldpädevusena, et õppekavad oleksid paremini kooskõlas tööturu arenguvajadustega ja uute töökohtade loomisega majanduses. Terve strateegiline eesmärk nr 2 (lk 9) ei sobitu tugevuste, nõrkuste ja eesmärkidega, mis kirjeldatud</p>	<p>Selgitus. Ettevõtlikkus on üks üldoskustest, mis on olulisel kohal arengukavas. Strateegilise eesmärgi 2 juures on välja toodud nii tugevuste, kitsaskohtade kui sihtide juures järgmised olulised märksõnad, mis toetavad õppijakeskset õpet: õpikäsitus, õppekava, haridustöötajate koolitus ja järelkasv, õppija, koolikultuur</p>
137.	Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium	<p>Sooviksime näha terviklikumat ja üle eri haridusvaldkondade probleemide kaardistust. Vastuse peaks saama küsimusele “Mis on põhiprobleemid, mida järgmise 15 aastaga lahendada läheme?”. Mis on suurem visioon?</p>	<p>Selgitus. Kitsaskohad ja tugevused on välja toodud arengukava koostamise ettepanekus ja fookuses on haridustasemete ja -liikide koostöö ja lõimimine; õppijakeskne lähenemine; haridussüsteemi võimekus pakkuda kiireid ümber- ja täiendusõppe võimalusi elukestvalt; suurendada informaalset ja mitteformaalset õppe arvestamist formaalõppe osana; üldoskuste omandamine.</p>

138.	Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium	Eelnevast tulenevalt on vähe kaetud suured valdkonnad nagu huviõpe, kõrgharidus, elukestev õpe, isegi kutseharidus. Neid teemasid on mainitud, kuid nende valdkondade suurimad probleemid ja väljakutsed vajaks põhjalikumat kaardistamist. Näiteks puuduvad vastused järgmistele küsimustele: Kuidas tagada täiskasvanutele ligipääs elukestvatele õppele? Millised on sihtgrupid hariduses, kes on kõige haavatavad ja mis on nende mured? Milliste probleemidega võitleb huviharidus?	Selgitus. Mitteformaalne õpe on leidnud oluliselt kajastust arengukava koostamise ettepanekus. Haridustasemete lõikes on erisused välja toodud seal, sh on täiendatud ka arengukava koostamise ettepanekut kutse- ja kõrghariduse teemadel, kus see hetkel on olnud asjakohane. Edasise protsessi käigus leiavad täpsemalt kajastamist.
139.	Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium	Mõisteid nagu innovatsioon, digipädevused ja infotehnoloogia kasutatakse segamini ja ilma tähendust eristamata. Juhime tähelepanu, et tegemist on väga erinevate mõistetega, mille skoobid on väga erinevad	Teadmiseks võetud.
140.	Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium	Kajastamata on välismaalastest laste õppimisvõimalused. Välisspetsialistide riiki meelitamiseks on ülioluline neile kaasnevate teenuste võimaldamine, sh inglisekeelsete koolikohtade loomise ja rahastamise probleematika. See on temaatika, mis kindlasti vajab lahendusi juba täna, seega peaks riigi pikaajalises kavas olema kajastatud	Teadmiseks võetud. Strateegilise eesmärgi 1 all on võrdsete võimaluste loomine ja hariduse kättesaadavus, sh eesti keelest erineva kodukeelega õppijate hariduskorraldus. Arengukava koostamise käigus täpsustatakse.
141.	Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium	Palume arengukavas mitte kasutada väljendit „talentide sissetoomine“ (nt lk 10) ning soovitame kasutada „talentide Eestisse meelitamine“ vms. Välistalente ei ole võimalik „tuua“, vaid riiki kolimine on nende isiklik otsus, mis tingitud paljudest teguritest	Arvestatud. Teksti on täiendatud vastavalt.
142.	Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium	Tahaksime näha ka Eesti võrdlust teiste riikidega. Hetkel on lugejal raske hinnata kui suured erinevad probleemid on. Mida näitab meie võrdlus EL teiste riikidega? Kuidas asetume? Kas teistes riikides ollakse milleski edukamad, millest peaksime eeskuju võtma?	Teadmiseks võetud.

143.	Majandus- ja Kommunikatsiooniministerium	Haridusvaldkonna arengukava on vaieldamatult oluline arengukava, kuid praegusest ettepanekust on jäetud välja väga suures koguses teemasid, valdkondi ja probleeme ning on puudujääke põhjalike, fundamentaalsete küsimuste ja probleemide kajastamisega. Seetõttu näeme vajadust dokumenti enne valitsusse esitamist põhjalikult täiendada.	Selgitus. Arengukava koostamise ettepanek annab üldisemad suunad, mis on kajastamist leidnud. Eelnõu teksti on vajalikes kohtades täiendatud ning detailsemalt käsitletakse arengukava koostamisel.
144.	Ülikoolide õppeprorektorid	Sellest johtuvalt teeme ettepaneku koondada uues strateegias kõrghariduse tulevikuteemad eraldiseisva eesmärgi alla , mille nimeks võib vastavalt varasemale visiooniloomele olla „teaduspõhine mõtteviis ja tipptasemel ülikoolid“. Kui selline lähenemine on mingil põhjusel sobimatu, siis tuleks praegused eesmärgid kõrghariduse vaates üle vaadata .	Mittearvestatud. Arengukava lähtub haridustasemete ja -liikide ülesest põhimõttest.
145.	Ülikoolide õppeprorektorid	Igal juhul vajab eraldi tähelepanu praegune eesmärkide jaotus , need on väga erineva üldistusastme ja mahukusega ning nende kujunemine pole põhjendatud. Eesmärgid pole vastavuses visiooniloomest välja kasvanud kolme (või viie) fookusteemaga, samuti ei ole need selgelt seotud hariduse kolme suure eesmärgi: kvaliteedi, võrdsete võimaluste ja süsteemi efektiivsusega. Ka pole need jagatavad haridustasemete lõikes: nt nii alus- ja üldharidus; kutse- ja kõrgharidus; mitteformaalne õpe nii noortele kui täiskasvanutele. Millest johtuvalt on eesmärgid püstitatud?	Selgitus. Strateegilised eesmärgid on jaotatud haridustasemete ja -liikide koostöö ja parema sidustamine loogikast, kust esimese eesmärgi alla on koondunud haridussüsteemi nn katusteemad (koolivõrk, kvaliteet, rahastamine, hariduse kättesaadavus jne), teine keskendub õppimise ja õpetamisel ning kolmas hariduse ja töömaailma seostele.
146.	Ülikoolide õppeprorektorid	<u>Lk 2 palun muuta lauset, kuna algses visiooniloomes toodi välja viis fookust, sh ka ülikoolidele suunatud fookus. On oluline näidata, kus see leiab kajastamist.</u> „Praeguse olukorra analüüsist ja ekspertide koostatud visioonidokumentidest kerkis esile kolm peamist fookust, millest haridusstrateegia 2035 koostamisel lähtutakse (vt Joonis 1)5:“ Muuta järgnevalt:	Arvestatud. Eelnõu teksti on muudetud järgmiselt: „Praeguse olukorra analüüsist ja ekspertide koostatud visioonidokumentidest kerkis esile viis peamist fookust, mis on haridusstrateegia 2035 koostamisel

		<p>„Praeguse olukorra analüüsist ja ekspertide koostatud visioonidokumentidest kerkis esile viis peamist fookust, mis on haridusstrateegia 2035 koostamisel koondatud kolme suunda (vt Joonis 1), seejuures on fookus „teaduspõhine mõtteviis ja tipptasemel ülikoolid“ jagatud TAIE strateegia ja haridusstrateegia vahel ning fookus „Eesti kultuuri ja keele väärtustamine ning sidus ühiskond“ jagatud keele põhimõtete ning haridusstrateegia vahel.“</p>	<p>koondatud kolme suunda (vt Joonis 1) ning „Teaduspõhine mõtteviis ja tipptasemel ülikoolid“ fookusteemad on jagatud teaduse, arendustegevuse, innovatsiooni ja ettevõtluse arengukava ja haridusstrateegia vahel ning fookus „Eesti kultuuri ja keele väärtustamine ning sidus ühiskond“ jagatud keelevaldkonna arengukava ning haridusstrateegia vahel“:</p>
147.	Ülikoolide õppeprorektorid	<p><u>Lk 2 palun täiendada lõiku, kuna kõrgharidus on kõrvale jäetud:</u> „Õppimine kui koostöö ja õpetaja kui teejuht – õpetaja ja haridusasutuse juhi roll ja vastutus haridussüsteemis. Õpetaja peab olema üha enam väärtuste kujundaja ja juhendaja ning oma pädevust pidevalt karjääri jooksul arendama. Õppija individuaalseid valikuid toetava haridussüsteemi kujundamisega suureneb tugispetsialisti roll üld- ja kutsehariduses ning tema koostöö õpetajaga. Haridusasutuse juht peab looma autonoomiat ja heaolu toetavat õppekultuuri, mis toetab õppijakeskset õpet. <i>Kõrghariduses uuritakse, arendatakse ja hinnatakse õpetamisoskusi ning õppejõu kui vastava valdkonna tippspetsialistide koolitaja töö on vastavalt väärtustatud.</i>“</p>	<p>Arvestatud. Eelnõu teksti on vastavalt muudetud.</p>
148.	Ülikoolide õppeprorektorid	<p><u>Lk 6 palun täiendada lauset, kuna kõrgharidus on kõrvale jäetud.</u> „Haridussüsteemis on lisaks korraldajatele (kooli pidajad, ministerium) väga oluline roll ja vastutus õppijal endal, õpetajal ja haridusasutuse juhil. Oluline on toetada asjakohase ja kaasaegse õppe sisu ja metoodika abil õppija kujunemist enastjuhtiv õppijaks, kes võtab vastutuse oma õppimise eest. On kriitilise tähtsusega, et aastal 2035 oleks kool ihaldusväärne töökeskkond ning koolijuhil ja õpetajal; <i>õppejõu ja teadlase amet prestiižne ja hästitasustatud.</i> Mitmekesine ja paindlik õpe peab toetama kõigi haridustöötajate oskuste ja teadmiste omandamist ja ajakohasena hoidmist.“</p>	<p>Arvestatud. Eelnõu teksti on vastavalt muudetud.</p>

149.	Ülikoolide õppeprorektorid	<p><u>Lk 6 palun täiendada lauset, kuna haridusstrateegia peaks vaatama ka Eestis kaugemale ning rõhutama meie vastutust ka üleilmsele arengute ees.</u></p> <p>„Eesti inimestel on teadmised, oskused ja hoiakud, mis võimaldavad teostada end isiklikus elus, töös ja ühiskonnas ning toetavad Eesti elu edendamist ja üleilmset säästvat arengut“.</p>	<p>Arvestatud.</p> <p>Eelnõu teksti on vastavalt muudetud.</p>
150.	Ülikoolide õppeprorektorid	<p><u>Lk 7. Palun jätta järgnevast lausest välja sõna „kõrghariduse“, kuna see pole asjakohane.</u></p> <p>„Koolipidajate konkurents põhi-, kesk- ja kõrghariduse pakkumisel ei ole sageli asjakohane.“</p>	<p>Eelnõu teksti sõnastust on muudetud järgmiselt:</p> <p>„Õppeasutuste konkurents põhi-, kesk- ja kõrghariduse pakkumisel ei ole sageli asjakohane“</p>
151.	Ülikoolide õppeprorektorid	<p><u>Lk 8. esimese eesmärgi alalõiku „Mis peaks aastaks 2035 muutuma?“ tuleks täiendada, kuna kõrgharidus on kõrvale jäänud</u></p> <p>Täiendada p 5 järgnevalt:</p> <p>„5. Regionaalareng: arengutõuget vajavatele piirkondadele on loodud erilahendused. <i>Regionaalsed kolledžid on jätkusuutlikud piirkondlikku arengut toetavad kompetentsikeskused.</i>“</p> <p>Täiendada loetelu punktiga:</p> <p>„9. Kõrghariduse rahastamine on jätkusuutlik, arvestades nii elukestvast õppest tulenevat mahu kasvu kui üleilmsest konkurentsist tulenevat kvaliteedinõudlust ning jagades vajadusel vastutust eri osapoolte vahel.“</p>	<p>Sisuliselt arvestatud.</p> <p>Praegune p 5 sõnastus hõlmab kõiki haridustasemeid: „Regionaalareng: arengutõuget vajavatele piirkondadele on loodud erilahendused, mis arvestavad piirkonna kultuurikeskkonna ja arengutaustaga.“</p> <p>P 9. Ei saa erandina välja tuua ühte haridustaset. Eelnõu teksti on täiendatud järgmiselt p 2 all: Rahastamismudelid toetavad õppe kvaliteeti ja koostööd haridussüsteemis.</p>
152.	Ülikoolide õppeprorektorid	<p><u>Lk 9 palun täiendada kitsaskohtade lõiku kuuenda punktiga, kuna kõrgharidus on jäänud kõrvale</u></p> <p>„Kitsaskohad</p>	<p>Selgitus.</p> <p>Oluline on lahendada probleeme ning rahastamine on vaid üks osa, mis</p>

		<p>1. Haridustöötajate järelkasv pole piisav. Alustavate õpetajate ametist lahkumise määr on kõrge.</p> <p>....</p> <p>5. Ülevaade täiskasvanute koolitajate kvalifikatsioonist ja koolituse kvaliteedist on puudulik“</p> <p>Täiendada järgnevalt:</p> <p>6. <i>Õppejõudude töötasu pole konkurentsivõimeline võrreldes vastava valdkonna tippspetsialistidega väljaspool akadeemilist sfääri.</i></p>	<p>puudutab nii õpetajate kui õppejõudude järelkasvu, seetõttu on eelnõu teksti täiendatud järgmiselt: „Õppejõu karjäär ei ole atraktiivne.“</p>
153.	Ülikoolide õppeprorektorid	<p><u>Lk 9 palun täiendada lõiku viienda punktiga, kuna kõrgharidus on kõrvale jäänud.</u></p> <p>„Mis peaks aastaks 2035 muutuma?</p> <p>1. Haridustöötajate järelkasv on tagatud. Haridusvaldkonnas töötamine on väärtustatud ja mainekas. Tugeva identiteediga õpetajaskond seisab oma ameti maine ja kutseväärikuse eest. Valdakond pakub häid võimalusi professionaalseks arenguks ja eneseteostuseks</p> <p>...</p> <p>4.Õppeasutuste organisatsioonikultuur on koostöine, toetab üldpädevuste arengut ja kõigi osaliste heaolu.“</p> <p>Täiendada järgnevalt:</p> <p>„5.Õppejõudude ja teadlaste töö on kõrgelt väärtustatud ning see peegeldub mh ka doktorantuuri atraktiivsuses ja efektiivsuses.“</p>	<p>Arvestatud.</p> <p>Eelnõu teksti on täiendatud järgmiselt:</p> <p>Õppejõudude ja teadlaste töö on kõrgelt väärtustatud ning see peegeldub mh ka doktorantuuri atraktiivsuses ja efektiivsuses.</p>
154.	Ülikoolide õppeprorektorid	<p><u>Lk 9 palun lisada lõiku muutust toetavad järgmised tegevussuunad p 9.</u></p> <p>9. <i>Doktorantide muutmine noorteadlasteks.</i></p> <p>10. <i>Teaduse ja kõrghariduse rahastuse kasv ning akadeemilise karjääri atraktiivsuse tõus.</i></p>	<p>Selgitus/Osaliselt arvestatud</p> <p>Rahastamismudelid on kõikidel haridustasemetel arengukavas fookuses ning muude teemade osas TAIE arengukava teema.</p>

155.	Ülikoolide õppeprorektorid	<p><u>Lk 10 palun täiendada tugevuste lõiku punktidega 6 ja 7 järgnevalt, et näidata selgelt juba täna toimivat, aga suure potentsiaaliga võimalust ja seda, et siin on riigi strateegiline vaade vajalik.</u></p> <p><i>6. Eesti ülikoolid on paljudes valdkondades maailmas konkurentsivõimelised ja rahvusvaheliselt avatud.</i></p> <p><i>7. Välisüliõpilased aitavad leevendada tööpuudust mitmes kiirelt arenevas valdkonnas</i></p>	<p>Osaliselt arvestatud.</p> <p>Eelnõu teksti on täiendatud esimese strateegilise eesmärgi juures järgmiselt p 3: „Eesti ülikoolid on rahvusvaheliselt konkurentsivõimelised ja avatud.“</p> <p>Punkt 7 ettepanekut käsitletakse arengukava koostamisel.</p>
156.	Ülikoolide õppeprorektorid	<p><u>Lk 10 palun täiendada punkti 2. lõigus „Mis peaks aastaks 2035 muutuma?“, kuna ülikoolidel on võtmeroll Eesti kui talendikeskuse arendamisel.</u></p> <p>Täiendada punkti: „Eesti kui talendikeskus: keskkond, õigusruum ja maksusüsteem soodustavad targaks ettevõtluseks vajalike oskuste arendamist ning vajaduse korral talentide sissetoomist.“</p> <p>Järgnevalt: Eesti kui talendikeskus: <i>ülikoolid</i>, keskkond, õigusruum ja maksusüsteem soodustavad targaks ettevõtluseks vajalike oskuste arendamist ning vajaduse korral talentide sissetoomist.</p>	<p>Sisuliselt arvestatud.</p> <p>Ei saa vaadata talentide temaatikat ainult ülikoolide kontekstis, vaid ikka haridussüsteemis tervikuna. Eelnõu teksti on täiendatud järgmiselt: „Haridussüsteem, õigusruum ja maksusüsteem soodustavad targaks ettevõtluseks vajalike oskuste arendamist...“</p>
157.	Ülikoolide õppeprorektorid	<p><u>Lk 11 palun lisada lõiku muutust toetavad järgmised tegevussuunad p 7 ja 8.</u></p> <p><i>„7. Kõrgkoolide rahvusvahelise õppe arendamine lähtuvalt kvaliteedist ja tööturuvajadustest.</i></p> <p><i>8. Erialastipendiumid jm meetmed, mis aitavad noorte erialavalikuid kõrghariduses suunata.“</i></p>	<p>Arvestatud.</p> <p>Eelnõu teksti on täiendatud järgmiselt:</p> <p>7. Kõrgkoolide rahvusvahelise õppe arendamine lähtuvalt kvaliteedist ja tööturuvajadustest.</p> <p>8. Erialastipendiumid jm meetmed, mis aitavad noorte erialavalikuid kutse- ja kõrghariduses suunata.“</p>
158.	Tallinna Ülikool	<p>Dokumendis on enamus hariduse valdkondi adekvaatselt ja piisavalt kajastatud, kuid kõrgharidus on meie hinnangul praktiliselt</p>	<p>Teadmiseks võetud.</p>

		<p>kajastamata. Teeme ettepaneku lisada see eraldi strateegilise eesmärgina, nt “Teaduspõhine tegutsemine ja rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline kõrgharidus”. Juhul, kui seda ei peeta võimalikuks, siis tuleks kõrgharidust kajastada alalõikudes “Mis peaks aastaks 2035 muutuma?”. Kindlasti tuleks rõhutada vajadust tagada ressursid ülikoolides kõrgetasemelise õppe ja teaduse läbiviimiseks.</p> <p>Mõistame, et osaliselt on kõrghariduse teemad kajastatud teises strateegiadokumendis, TAIEs, kuid ka selles strateegias on ülioluline kõrgharidus tugevamalt esile tuua.</p>	Eelnõu teksti on täiendatud ning arvestatakse täiendavalt edasise protsessi käigus.
159.	Tallinna Ülikool	<p>Hindame Eesti riigile niivõrd olulise strateegia koostamiseks seatud ajakava üliambitsioonikaks ning teeme ettepaneku lükata edasi Haridusstrateegia 2035 koostamise ajakavas Vabariigi Valitsusele kinnitamiseks esitamise tähtaega, et anda rohkem aega arengukava koostamiseks ja sidusrühmadega arutamiseks.</p>	Teadmiseks võetud/arvestatud. <p>Arengukava koostamise protsessi on juba kaasatud väga laiapindne töörühm ning koostöö osapooltega jätkub. Ajakava on muudetud (jaanuaris-veebruari kooskõlastamine majaväliste partneritega ning aprillis eelnõu esitamine VVle).</p>
160.	Sotsiaalministeerium	<p>Hea meel on lugeda, et strateegia lähtub võrdsete võimaluste loomise põhimõttest ja seab üheks oma strateegiliseks eesmärgiks selle, et õpivõimalused oleksid valikurohked ja kättesaadavad ning võimaldaksid sujuvat liikumist haridustasemete ja -liikide vahel.</p> <p>Toetame mõtet, et hetkel puudub eri ministeeriumite haldusalasid ja eagruppe hõlmav terviklahendus hariduslike erivajadustega õppijate toetamiseks.</p>	Teadmiseks võetud.
161.	Sotsiaalministeerium	<p>Leiame, et praegused kolm strateegilist eesmärki on väga õppekesksed. Lisaks õpivõimalustele ja -tulemustele peaks aga eesmärgiks olema ka õnnelik, terve ja oma maksimaalset potentsiaali saavutav inimene ehk see, kuidas me soovime ja näeme, et haridussüsteem meid iseseisvaks eluks ja pidevalt muutuvus maailmas</p>	Selgitus. <p>Koolirõõm, õpimotivatsioon, üldoskused ja õppija individuaalsus on arengukavas olemas.</p>

		toimetamiseks ette valmistab, võttes sealhulgas arvesse igaihe individuaalseid oskusi ja võimeid, (digi)tehnoloogia ja tehisintellekti kiiret arengut, vajadust uute sotsiaalsete oskuste järele jne. Seda mitte ainult õppuri, vaid ka õpetaja vaatenurgast.	
162.	Sotsiaalministeerium	Laste õnnelikkust ja üldist rahulolu eluga ei mõjuta ainult haridussüsteem, kuid sellel on erakordselt suur mõju. Just koolil/huviharidusel on võimalik kompenseerida lapse elus esinevaid muid puudujääke (sotsiaalmajanduslik taust, lünklik turvavõrgustik, last väljaspool kooli mõjutavad sündmused, nt lähedase surm jms). Teeme ettepaneku uue strateegilise eesmärgi lisamiseks, mille võiks sõnastada järgmiselt „Hariduses osalevad lapsed, täiskasvanud ja õpetajad on õnnelikud, väärtustatud ja saavutavad oma maksimaalse potentsiaal“. Selle all saaks välja tuua nii õpilaste kui õpetajate heaolu teema, sotsiaalsed oskused ning kooli rolli laiemalt, mitte ainult hariduse pakkumisel.	Osaliselt arvestatud. Eraldi strateegilise eesmärgina ei pea vajalikuks, küll aga on koolirõõm ning nii õppijate kui ka õpetajate heaolu läbiva teemana arengukavas, mis edasise protsessi käigus kindlasti saab detailsemalt lahti kirjutatud.
163.	Sotsiaalministeerium	Juhime tähelepanu, et üheks haridusele ligipääsu takistuseks võib olenevalt puudeliigist olla nii haridusasutuse füüsiline ligipääsetavus kui ka ligipääs õppematerjalidele. Viimane puudutab eriti nii nt vaegnägijad või -kuuljad kui ka intellektipuudega õpilasi. Ligipääsetavuse tagamisel on oluline ka see, et puudega laps saaks koolikeskkonnas toimetada sarnaselt kaasõpilastele võimalikult iseseisvalt ja turvaliselt. Seetõttu palume, et Haridus- ja Teadusministeerium arvestaks Haridusstrateegia 2035 väljatöötamisel ja rakendamisel ka erinevast soost õppijate ning puudega õpilaste õigust haridusele ja võrdsele kohtlemisele ning planeeriks tegevusi mõeldes ka ligipääsetavusele.	Teadmiseks võetud/Arvestatud. Võrdsed võimalused, sh haridusliku erivajadustega õppijatele õppimisvõimalused on olulisel kohal ja täpsustatakse arengukava koostamise käigus.
164.	Sotsiaalministeerium	Riikliku oskuste arendamise ja valitsemise poliitika loomine ja ministeeriumite ülese koostöö- ja otsustusmehhanismi loomine. Muuhulgas peab see hõlmama poliitika analüüsimist ja kujundamist nii majandusele prioriteetsetes valdkondades kui ka tööjõupuuduses ja	Teadmiseks võetud/Arvestatud. Arvestame ettepanekuga arengukava koostamise protsessis.

		<p>teistes ühiselt koordineeritud valdkondades. Oluline on, et valitsemismehhanism hõlmaks koostööd ka teiste võtmeosapooltega nagu SA Kutsekoda, Töötukassa, ametiühingud, erialaliidud, tööandjad ja teised täiskasvanuhariduse osapooled.</p> <p>Valitsemismehhanism peab tagama ühtse vaate oskuste valitsemisele ning et ressursse kasutatakse efektiivselt, tegevusi ei dubleerita ning poliitika toimib ühistest eesmärkidest lähtuvalt.</p>	
165.	Sotsiaalministeerium	<p>Riikliku oskuste valitsemise poliitika all peaks olema esile tõstetud majanduse jaoks kriitiliste, edu toovate valdkondade või kõrgemate oskuste poliitika arendamine ja kujundamine, mh vastavalt haridustellimuse kujundamine erinevate ministeeriumite poolt ja selle alused.</p>	<p>Teadmiseks võetud/Arvestatud. Kasvuvaldkondade ja eelisarendatavate valdkondade teemad täpsustatakse arengukava koostamise käigus.</p>
166.	Sotsiaalministeerium	<p>Muutunud õpikäsitluse ja tervikliku arusaama elukestvast õppest juurutamine täiskasvanuhariduses ja ühiskonnas laiemalt, ettevõtetele oskuste uuendamist võimendava keskkonna tagamine. Oluline on pöörata rõhku tegevustele lisaks riiklikule täiendkoolituspakkumisele ning muutustele formaalharidussüsteemis. Muuhulgas hõlmab teadlikkuse kasvatamist muutunud õpikäsitlusest ja baastööriistu tööandjatele oma töötajate oskuste arendamiseks.</p>	<p>Teadmiseks võetud/Arvestatud. Õpikäsituse rakendamine kõikidel haridustasemetel ja -liikidel on läbiv teema arengukavas.</p>
167.	Sotsiaalministeerium	<p>Õpioskuste ja üldoskuste suuremas mahus õpetamise soodustamine on oluline kõikides haridusliikides, mh ka mitteformaalses täiskasvanuhariduses. Sama on välja toodud uuringus Täiskasvanute oskused Eestis ja maailmas: PIAAC uuringu esmased tulemused, mille alusel tuleb erilist tähelepanu pöörata täiskasvanute IKT oskustele ning täiendkoolituste kvaliteedi tagamisele.</p>	<p>Teadmiseks võetud/Arvestatud. Üldoskuste arendamine kõikidel haridustasemetel ja -liikidel on läbiv teema arengukavas.</p>
168.	Sotsiaalministeerium	<p>Tervikliku rahastusmudeli välja arendamine täiskasvanuhariduse ja elukestvas õppes osalemise toetamiseks, mille loomise vajadust rõhutab ka Praxise poolt läbi viidud Elukestva õppe strateegia 2020 vahehindamine. Mudel peab hõlmama paindlikke haridus- ja tööturumeetmeid tööandja ja töötaja koostööks oskuste uuendamisel ning riigi suuremat panust turutõrgete tõttu tekkinud takistuste</p>	<p>Teadmiseks võetud/Arvestatud. Täiskasvanuhariduse rahastamist käsitletakse arengukava edasise protsessi käigus.</p>

		eemaldamiseks ja riskigruppide toetamist elukestvas õppes osalemiseks.	
169.	Sotsiaalministeerium	<p>Pooleli jäänud või madala haridus- ja oskustasemega täiskasvanute ning teiste riskigruppide tagasitoomine haridussüsteemi (nii taseme kui täiendõppesse) tervikliku sekkumise abil (positiivne nügimine). Muuhulgas on oluline hõlmamata turutõrgetega tegelemist (rahalised takistused, õppeaeg ja ligipääs õppele transpordi ja erivajaduste mõttes, sobiva õppevormi valik), nõustamist ja paindlikku juhtumikorraldust, lahendus integreeritud tööturuteenustega. Elukestva õppe poliitika tulemuste mõõtmise peab hõlmama õppes kõige vähem osalevate oluliste sihtgruppide osalusmäära mõõtmist. Riskigruppide all on mõeldud elukestvas õppes kõige vähem osalevaid pooli, kes on välja toodud PIAAC uuringu temaatilises aruandes “Oskused ja elukestev õpe: kellelt ja mida on Eestil oskuste parandamiseks õppida?”.</p>	Teadmiseks võetud/Arvestatud. Madala haridustasemega ja oskustega inimeste tagasitoomine haridussüsteemi on olulisel kohal ja käsitletakse arengukava edasises protsessis.
170.	Sotsiaalministeerium	Täiskasvanute täiendkoolituste jaoks koolitusvajaduse hindamise ja nõustamise süsteemi välja töötamine. Süsteem peab võimaldama koolitusi sihitada puudujääkide järgi inimeste oskustes ning kontrollida riikliku finantseerimise põhjendatust konkreetse inimese puhul. Vajaduste hindamine võib olla osa karjääriteenustest, integreeritud tööturuteenustega	Teadmiseks võetud. Käsitletakse edasise protsessi käigus.
171.	Sotsiaalministeerium	Osaoskuste ja nn nanokraadide omandamise võimaluste laiendamine; riikliku osaoskuste omandamise ja tunnustamise süsteemi välja töötamine (nt nanooskused/nanokraadid ja kompetentsitunnistused).	Arvestatud. Arvestatakse arengukava koostamisel, kus ühe tegevusena käsitletakse ka kutsesüsteemi reformi, mis hõlmaks mh oskuste maatriksi ja klassifikaatori väljatöötamist, oskuste hindamiskriteeriumeid ning – vahendeid eri sihtrühmadele ning erinevate üld- ja eriala oskuste ja osakvalifikatsioonide tunnustamist

172.	Sotsiaalministeerium	Karjääriteenuste arendamine peab olema osa oskustepõhisest õpiteekonna arendamisest ja lahendused peavad toimima tervikliku süsteemina nii noortele aine- ja erialaõppes kui elukestvas õppes osalemise toetamiseks	Teadmiseks võetud. Käsitletakse edasise protsessi käigus
173.	Sotsiaalministeerium	Strateegias tuleks selgelt esile tuua OSKA rakendamine nii hariduses kui täiendkoolituses.	Teadmiseks võetud. Käsitletakse edasise protsessi käigus
174.	Sotsiaalministeerium	Inimese õpitee digilugu peab olema vaadatud laiemalt kui kutsesüsteemi reformi kontekst.	Teadmiseks võetud/Arvestatud. Digilugu käsitletakse kindlasti laiemalt kui kutsesüsteemi osana
175.	Sotsiaalministeerium	Eesti keele õpe peab olema käsitletud ka täiskasvanud õppijate kontekstis ehk laiemalt kui põhikooli ja gümnaasiumi õppijatest lähtuvalt.	Teadmiseks võetud. Täiskasvanute eesti keele õpe on üks fookusteema keelevaldkonna arengukavas ja ka hariduse arengukavas nii formaalõppes kui ka mitteformaalõppes
176.	Sotsiaalministeerium	Talenditeema peaks olema käsitletud süsteemsemalt. Muutuste all käsitleb arengukava koostamise ettepanek eelkõige talentide sissetoomisest (sellele viitavad mh õigusruum ja maksusüsteem, mis läheb haridusvaldkonnast üsna kaugele). Tegevussuundade all on fookuses pigem talentide tuvastamine ja toetamine, mis vähemalt osaliselt peaks toimuma juba alus- jne hariduses.	Teadmiseks võetud/Arvestatud. Talenditeemat käsitletakse kindlasti laiemalt.
177.	Sotsiaalministeerium	Ränne on hetkel dokumendis rändetaustaga õppijate kontekstis põgusalt mainitud, kuid teema kasvavat olulisust arvestades peab olema rohkem pildis (sh käsitlema nt ka rändetaustaga täiskasvanute õppimisvõimalusi).	Teadmiseks võetud. Käsitletakse arengukava koostamisel.
178.	Sotsiaalministeerium	Paindlikud õpivõimalused peavad täiskasvanud õppija seisukohalt saama dokumendis piisavalt tähelepanu. Strateegilise eesmärgi 3 all on viidatud mitmekesised õpivõimalused, mitteformaalse õppe all, kuid paindlikud õpivõimalused on olulised ka formaalõppe raames.	Teadmiseks võetud/Arvestatud. Paindlikud õpivõimalused on mõeldud haridussüsteemis läbivalt.

179.	Siseministeerium	Hariduspoliitikal on oluline roll nii turvalisuse tagamisel kui ühiskonna parema lõimimise toetamisel. Siseministeeriumi jaoks on oluline tõsta turvalisusega seotud teadlikkust, kaasajastada ja arendada nii kodanike kui turvalisusega tegelevate inimeste teadmisi ja kutseoskuseid läbi taseme- ja täiendusõppe. Palume seetõttu arengukava programmide koostamisse kaasata ka Päästeamet, Politsei- ja Piirivalveameti ning Sisekaitseakadeemia.	Teadmiseks võetud.
180.	Siseministeerium	Eelnõus ei ole välja toodud, millistesse teemadesse ja prioriteetsetesse suundadesse seotud osapooled panustavad ning milline roll on eesmärkide saavutamisel teistel ministeeriumitel ja nende valitsemisala asutustel ning teisel seotud osapooltel, sh erasektoril. Palume eelnõu nimetatud seostega täiendada, samuti märkida arengukava rahastamine	Selgitus. Arengukava koostamisel teevad tööd kolm laiapindset töörühma, sh ministeeriumide esindajad. Detailsem vaade on arengukava edasises protsessis. Rahastamine on plaanis riigieelarvest ja välisvahenditest ning täpsustub arengukava eelnõus
181.	Siseministeerium	Eelnõus on märgitud, et õpivõimaluste kättesaadavus on oluline strateegiline eesmärk, mille saavutamiseks on vajalik tegeleda eesti keelest erineva kodukeelega õppijate haridusekorraldusega (lk 2) ning rändetaustaga õppijatega (lk 8). Muu kodukeele ja rändetaustaga õppijate toetamine ja hariduskorraldus on juba täna kitsaskoht, kuid eelnõus on sellele probleemile pööratud vähe tähelepanu. Palume eelnõus nimetatud teemad rohkem avada ja adresseerida	Teadmiseks võetud. Teemat avatakse arengukava edasises protsessis.
182.	Siseministeerium	Eelnõus lk 3 on välja toodud: „ <i>Oskuste tegevussuuna fookuses on tulevikutöös vajalike oskuste arendamine, oskuste efektiivne kasutamine ja oskustega inimeste kaasamine nii laiema hõive kui ka rände abil.</i> “ Palume selgitada, mida täpselt on mõeldud „rände abil“ ning kas ja kuidas on see seotud välismaise kvalifitseeritud tööjõu kaasamisega tööturule ja haridusse.	Selgitus. Silmas on peetud meetmete tõhustamist, et enam kasutada kvalifitseeritud välistöötajaid, sh valdkondades, kus tööjõudu napib.
183.	Siseministeerium	Eelnõu lk 11 on märgitud, et õpivõimaluste ja tööturu arenguvajaduste vastavuse tagamiseks on vajalikud talendipoliitika ja andekaid õppijaid toetavad meetmeid, kuid puudub selgitus, mida on mõeldud	Selgitus. Mõeldud on, et haridussüsteem, õigusruum ja maksusüsteem

		talendipoliitika all ning kas see hõlmab ka eraldi talendipoliitika väljatöötamist. Samuti, kui meede hõlmab ka välismaise töajõu kaasamist ning puudutab seeläbi välismaalaste sisserännet, siis palume nimetatud seosed eelnõusse lisada.	soodustavad targaks ettevõtluseks vajalike oskuste arendamist ning vajaduse korral talentide Eestisse meelitamist. Eesti on atraktiivne keskkond nii välismaal õppinud eestimaalaste kui ka Eestis hariduse omandanud välismaalaste jaoks.
184.	Õiguskantsler	Hea meel on lugeda, et algatuses on mõeldud erivajadustega inimestele ning et rõhutatud on haridustugiteenuste ja sotsiaalteenuste loomise vajadust. Kaaluda võiks erivajadusega inimeste hariduskorralduse nüüdisajastamise eesmärgile täpsema sisu andmist. Loodan, et õnnestub lahendada tugispetsialistide nappuse ja erivajadustega laste õpet toetavate õppevahendite probleem.	Teadmiseks võetud.
185.	Justiitsministeerium	Ettepanek võiks pakkuda suuremat sidusust teiste valdkondade arengukavadega (nt laste ja perede arengukava 2012–2020, kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030 (eelnõu) jne). Sealjuures võiks olla välja toodud seosed Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt koostamisel oleva noortevaldkonna arengukavaga, mille raames on samuti plaanis tegeleda nii tulevikutööks vajalike pädevuste arendamise kui mitteformaalse ja formaalse õppe parema seostamisega.	Arvestatud. Arengukavade koostamise protsessis on koostöö nii kõikide HTMi haldusala arengukavade kui ka teiste asjakohaste arengukavadega ning selles osas töö jätkub.
186.	Justiitsministeerium	Ettepanekus on räägitud põgusalt tulevikuteemadest, aga märkimata on jäänud globaalsed trendid, nt integratsioon, sisserändajad, keele- ja kultuurilised erinevused jne.	Selgitus/arvestatud. Arengukava koostamise ettepanekus on lk 3 välja toodud, et arengukava koostamise protsessis on nimetatud teemasid käsitletud rakkerühmas, mille eesmärk oli: „eesti keelest erineva kodukeelega õppijate hariduse korraldus, sh eesti keele õppimise toetamine – eesmärgiga tagada, et põhikooli/gümnaasiumi lõpetajate eesti keele oskus oleks piisaval

			<p>tasemel toimetulekuks kas edasi õppimisel või tööturul konkurentsivõimeliselt tegutsemiseks“</p> <p>Lisaks on antud teemasid käsitletud ka haridusstrateegia töörühmades ning leiavad kindlasti kajastamist arengukava koostamis käigus.</p>
187.	Justiitsministeerium	Peame oluliseks terviklahenduse väljatöötamist hariduslike erivajadustega õppijate toetamiseks. Arvestades vaimse tervise häiretega inimeste, sh noorte arvu kasvu, soovime ka sellele teemale suuremat tähelepanu pöörata.	Arvestatud.
188.	Justiitsministeerium	Ettepanek ei hõlma hetkel koolikeskkonna turvalisuse temaatikat. Soovime ka kooliturvalisuse probleeme ja lahendusi haridusvaldkonna arengukavas käsitleda.	<p>Arvestatud/Selgitus.</p> <p>Antud teemat on käsitletud nt eelnõu lk 3 on välja toodud fookusteemana „Senisest enam väärtustatakse koolirõõmu ja turvalist keskkonda – õppijate ja õpetajate subjektiivset heaolu õppeprotsessis“ ja 6 on käsitletud sihtidena õppekeskkonna turvalisust:“ Õppekeskkond peab olema nüüdisaegne, sh energiatõhus ja turvaline nii õppija kui töötaja jaoks, erilist tähelepanu tuleb pöörata organisatsioonikultuuri arendamisele ning väärtus- ja tõenduspõhisele õpetamisele ja juhtimisele.“</p> <p>Arengukava edasises protsessis leiab detailsemat käsitlemist.</p>
189.	Justiitsministeerium	Siseministeeriumi rahastusel ja Tervisearengu Instituudi rakendamisel viiakse üldhariduskoolides ellu programmi „VEPA Käitumisoskuste Mängu“. VEPA on koolipõhiselt rakendatav tõenduspõhine	Teadmiseks võetud.

		ennetusprogramm, et arendada õpilaste sotsiaalseid ja enesejuhtimise oskusi. Kutsume üles ka haridusvaldkonna aruteludel otsima lahendusi, kuidas kõnealust programmi laiendada ja selle meetodeid õpetajakoolitusse integreerida.	
--	--	--	--